

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземних мов
Кафедра перекладу та слов'янської філології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ (підпис) _____ (прізвище, ініціали)
« ____ » _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 20__ р.

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ
У ЛІТЕРАТУРІ ФЕНТЕЗИ

Кваліфікаційна робота студента групи
АПМ-21

(шифр групи)

ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 035.041 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша –
англійська

Чорного Геннадія Євгеновича

(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник: канд. пед. наук, доц.

Каневська О. Б.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2022

ЗМІСТ

| | |
|--|----|
| ВСТУП | 3 |
| РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКЛАДУ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У ЛІТЕРАТУРІ ФЕНТЕЗИ | 7 |
| 1.1. Жанр фентезі в літературознавстві | 7 |
| 1.2. Висвітлення проблеми okazіоналізмів у мовознавстві | 12 |
| 1.2.1. Основні питання неології | 12 |
| 1.2.2. Okазіоналізми в системі нових слів: значення, словотвірні та семантичні ознаки | 17 |
| 1.3. Загальні положення художнього перекладу | 26 |
| Висновки до першого розділу | 30 |
| РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА OKАЗІОНАЛІЗМІВ ДЖ. К. РОЛІНГ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ | 33 |
| 2.1. Особливості okazіонального словотвору Дж. К. Ролінг | 33 |
| 2.2. Способи українського перекладу okazіоналізмів романів Дж. К. Ролінг про Гаррі Поттера | 38 |
| 2.3. Тематичні групи okazіоналізмів-реалій та їх переклад | 49 |
| Висновки до другого розділу | 55 |
| ВИСНОВКИ | 57 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ | 59 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ | 67 |
| Додаток А | 68 |

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена загальними тенденціями в розвитку сучасного перекладознавства – посиленням інтересу науковців до художнього перекладу, зумовленим усвідомленням важливої ролі художніх творів у комунікації культур у глобалізаційному світі, його специфічності як роду людської діяльності. Перекладач художнього твору – це ретранслятор іномовного художнього світу до світу своєї рідної культури. Поняття художній переклад співвідноситься з індивідуально-творчим досвідом перекладачів, їхніми ідейно-художніми поглядами, естетичними смаками, творчим досвідом тощо. Аналіз перекладацької діяльності є цікавим напрямом перекладознавчої науки.

Питання художнього перекладу розробляються багатьма дослідниками, серед них: В. Бабенко [2], Р. Зорівчак [26], В. Коптілов [35], М. Лановик [38], Т. Некряч і Ю. Чала [46], А. Нямцу та І. Тарангул [49] та ін. Науковці аналізують конкретні твори, оцінюють перемоги та похибки конкретних перекладачів-інтерпретаторів, ведуть пошуки дієвих методів аналізу та ін.

Сучасна теорія художнього перекладу, побудована на матеріалі освоєння іноземної літератури, розширяє свої горизонти за рахунок вивчення сучасних її течій, напрямів, жанрів. Особливу увагу як наукової перекладацької спільноти, так і перекладачів-практиків, привертають твори жанру фентезі. На сьогодні існують різноманітні дослідження щодо особливостей перекладу фентезійної літератури: У. К. Ле Гуїн та Ед. С. Вуд [70], У. Дурст [68], С. Лем та Ед. Ф. Роттенштайнер [74], С. Олійник [47], Д. Сувін [80], О. Стужук [57] та ін.

Створений авторами творів фентезі уявний чарівний світ, сповнений магії, чаклунства, в якому живуть боги, герої, чудовиська, ведеться постійна боротьба між силами Добра і Зла. Цей вторинний світ, щоб наблизити його до світу реального, необхідно «матеріалізувати» деталями, ознаками, речами. Саме тому письменники створюють мову фентезійного світу, передусім, за

допомогою okazіоналізмів – індивідуально-авторських слів. «Вдало створена митцем номінація здатна якнайточніше відбити не лише власне світобачення письменника, а й відтворити особливості національного світовідчуття. Okazіоналізми допомагають авторові точно, експресивно або й асоціативно передати думку, відтворити емоційний стан, поєднуючи мовну й екстралінгвальну інформацію» [41, с. 6].

В українській філологічній науці okazіоналізми досліджуються як різноаспектне мовне / мовленнєве явище в словотвірному, стилістичному, функціональному аспектах на матеріалах художніх творів (М. Бойчук [6], Г. Вокальчук [13; 14; 15], О. Дзюбіна [18], Л. Дядечко [22], О. Жижома [23], Н. Молодча [43], О. Селіванова [54], О. Турчак [60] та ін.).

Аналіз проявів індивідуально-авторського словотворення у творах жанру фентезі міститься у багатьох сучасних дослідженнях. Так, І. Александрук вивчає когнітивні та мовні механізми утворення неологізмів та okazіоналізмів у творах жанру фентезі [1]; Т. Веретюк і С. Киричук – жанр міського фентезі в українській літературі [8]; О. Сеньків – індивідуально-авторську назву в англomовному дитячому фентезі [55]; І. Власенко – типи okazіоналізмів в жанрі фентезі [12].

Велика увага науковців (О. Винарчик [9], О. Величенко [7], І. Денисова [19], Ю. Долгова, І. Фролова [20], Л. Дядечко [22], Н. Карпенкова, Н. Кудрявцева, Є. Петров-Расторгуєв [50], О. Ребрій [52; 53], О. Панченко [48] та ін.) приділяється й розв'язанню питань щодо специфіки перекладу okazіоналізмів художнього твору, наприклад: І. Усаченко та А. Мартирсова висвітлюють загальні питання перекладу авторських неологізмів [62]; Ю. Долгова та І. Фролова виявляють особливості перекладу слів-реалій у художніх творах жанру фентезі [20]; О. Винарчик характеризує «магічну» термінологію «Гаррі Поттера» [9]; О. Величенко – лінгвостилістичні особливості англomовного гумористичного роману-фентезі та їх переклад українською [7] та ін.

Отже, проблема перекладу okazіональних слів – одна із актуальних проблем сучасного перекладознавства. Вивчення okazіонального словотвору письменників жанру фентезі та їх українського перекладу дозволяє виявити не тільки механізми інновацій у різних мовах, але й ефективні способи їх перекладу.

Незважаючи на значний науковий доробок у розробці проблеми перекладу okazіоналізмів, багато питань залишаються до кінця не висвітленими, що спричинило вибір теми кваліфікаційної роботи **«Способи перекладу okazіоналізмів у літературі фентезі»**.

Мета кваліфікаційної роботи – визначити та схарактеризувати способи перекладу okazіоналізмів у літературі фентезі.

Відповідно до мети було поставлено такі **завдання дослідження**:

1. На підґрунті вивчення й аналізу наукової літератури визначити теоретичні засади перекладу okazіоналізмів у літературі фентезі.
2. Виявити специфіку okazіонального словотвору Дж. К. Ролінг та її відтворення в українському перекладі.
3. Згрупувати okazіоналізми-реалії за значенням та схарактеризувати особливості їх українського перекладу.

Об'єкт дослідження – okazіоналізми в мові художніх творів жанру фентезі.

Предмет дослідження – перекладацькі методи і прийоми перекладу okazіоналізмів твору жанру фентезі.

Матеріал дослідження: романи Дж. К. Ролінг про Гаррі Поттера (6-10) та їх український переклад В. Морозова (1-5).

Мета та завдання дослідження кваліфікаційної роботи зумовили добір необхідних **методів дослідження**:

- загальнонаукові – аналіз й узагальнення перекладознавчої, лінгвістичної та літературознавчої літератури для порівняння й зіставлення різних підходів до проблеми дослідження, визначення її теоретичних

підвалин і понятійно-категоріального апарату; описовий метод: спостереження, аналіз, синтез, систематизація та класифікація матеріалу;

- спеціальні – метод суцільного добору фактологічного матеріалу, порівняльно-зіставний метод, лінгвістичний аналіз тексту, перекладацький аналіз тексту, аналіз прийомів перекладу.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали та результати дослідження можуть застосовуватися на практичних заняттях з теорії та практики перекладу в закладах вищої освіти на факультетах іноземних мов.

Апробація результатів кваліфікаційного дослідження. Основні положення дослідження було обговорено в доповідях на таких конференціях: VI Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція студентів, аспірантів, молодих учених «Актуальні проблеми слов'янської філології» (Запоріжжя, Запорізький національний університет, 2021); щорічній університетській науковій студентській конференції (Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний університет, 2022).

Публікації. За темою кваліфікаційного дослідження опубліковано 1 статтю «Визначення ознак жанру фентезі як літературознавча проблема» [64].

Структура й обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних літературі (82 найменувань, із них – 18 іноземними мовами), списку використаних джерел, 1 додатку. Загальний обсяг роботи становить 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКЛАДУ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У ЛІТЕРАТУРІ ФЕНТЕЗІ

1.1. Жанр фентезі в літературознавстві

Питання, стосовні фантастичної літератури в її жанрових різновидах – науково-фантастичному та фентезі, активно розробляються у сучасному літературознавстві як у вітчизняному: Т. Бовсунівська [5], Т. Веретюк, С. Киричук [8], О. Мохначова [45], С. Олійник [47], О. Стужук [57] та ін.; так і західному: Д. Бродерік [65], Дж. Е. Ганн [71], У. К. Ле Гуїн та Ед. С. Вуд [70], Е. Джеймс [73], У. Дурст [68], С. Лем та Ед. Ф. Роттенштайнер [74], Р. Лакхерст [75], М. Джо Райфл [77], М. Роуз [66], П. Дж. Рубел [79], Д. Сувін [80], Н. Х. Трейл [81], К. Фрідман [69] та ін. Але й дотепер існують різні погляди і на визначення термінів «фантастика», «фентезі», і на ознаки фантастичної літератури, і на її місце у літературному процесі загалом.

Фантастика – термін, який у літературознавстві отримав різноманітні визначення. Ним позначають, по-перше, певний тип образності, систему зображально-виражальних засобів; по-друге, вид літератури, де фантастичне є головною темою, мотивом; по-третє, жанр літератури, її напрямок. Тому й різновиди фантастики науковцями характеризуються по-різному, особливо це стосується літератури фентезі, що зацікавила літературознавчу науку як об'єкт дослідження лише у другій половині ХХ ст.

Ще Ц. Тодоров указував, що фантастичне не автономним жанром, а скоріш це межа між двома жанрами: чарівним і незвичайним. Дослідник виокремлював такі жанри, як-от: «фантастично-незвичайне», в якому закони реальності порушено, що дозволяє пояснити явище; «чарівне» у чистому вигляді [59].

Н. Трейлл вважає фантастику універсальною естетичною категорією, а паранормальне – головним видом фантастичного. На думку дослідниці, паранормальне – це перехід надприродного явища у царину природного: надприродні якості людини та інших живих істот сприймаються як заховані природжені; фізичні закони природного світу не порушуються, а переоцінюються, їх діапазон розширюється, включає науково недоведені факти [81, с. 17-18]. Частиною паранормального стають і незвичайні персонажі (прибульці, дракони тощо), незвичайні події тощо.

У. Дурст [68] зазначає, що в науковому підході до аналізу фантастичного наявні два напрямки: перший – максималістський – фантастикою є все те, що має відхилення від реального, тобто твори, де при зображенні дійсності порушуються закони природи; другий – мінімалістський – у фантастичних творах описуються нереалістичні події.

Науковці, виходячи з цього, наприклад О. Стужук [57], поділяють фантастику на змістову, де фантастичне є структуротвірним принципом, і формальну, де фантастичне є елементом поетики: алегорично-фантастичний сюжет у творі, незвичайні персонажі тощо.

С. Олійник, навпаки, робить спробу поєднати підходи до вивчення оповідей про незвичайне, тому розглядає усі твори такого плану (сатира, утопія, літературний міф, казка, фантастика тощо) як жанри літератури про неймовірне (літератури вторинної умовності, нежиттєподібної літератури) [47].

Однак, незважаючи на розбіжності щодо тлумачення термінів «фантастика» та «фантастичне», наявних у сучасному літературознавстві, більш дослідників (Е. Джеймс [73], У. К. Ле Гуїн та Ед. С. Вуд [70], О. Мохначова [45], О. Стужук [57], Д. Сувін [80] та ін.) фантастичну літературу поділяють на два головних жанри: науково-фантастичний і фентезі. Підґрунтям наукової фантастики є імовірне прогнозування, породжене поєднанням наукового аналізу та образного мислення; стверджується, що за допомогою раціонального припущення, відповідного до

природничо-наукових поглядів певного періоду, у літературному творі створюється надприродне, надзвичайне.

У сучасному літературознавстві виділяються такі обов'язкові ознаки фантастичного твору, як-от:

1. Фантастичний тип образності: високий ступінь умовності, порушення логічних зв'язків і закономірностей, форм зображувального об'єкту.

2. Наявність опозиції «ірреальне (фантастичне) – реальне».

3. Принцип допущення, тобто певного припущення щодо існування чогось нового, що може поєднуватися з пізнаним, реально існуючим, нового, що є «розумовим експериментом» [80].

4. Мотивами та прийомами, що домінують у тексті, є метаморфози, просторово-часові трансформації, надприродні явища, психічні розлади, змішення сну та дійсності тощо.

5. Посилення містичних, ірраціональних мотивів; носій фантастичного найчастіше є потойбічною силою, яка втручається у долю персонажа, впливає на розвиток подій.

Отже, фантастика – такий спосіб відтворення дійсності, за допомогою якого дійсність перетворюється, реконструюється на нову незвичайну художню дійсність.

Генетично наукова фантастика і література фентезі пов'язані з казкою. Наукові вказують, що наукове у фантастичному жанрі перетворюється на казкове, казкове – на наукове. Але в літературі фентезі, де реальне / ірреальне, фантастичне, містичне перетинаються, ірраціональне припущення є головним у сюжеті та немає логічної мотивації в тексті, близькість до казки є більш очевидною. Недаремно, що Дж. Р. Р. Толкієн називав свої твори чарівними казками – *faerie*. Саме наявність ірраціонального та близькість до казки відрізняє фентезі від наукової фантастики. Тому автори творів фентезі створюють власний віртуальний світ, досить часто подібний до Середньовіччя, в якому герої стикаються з надприродними явищами та істотами, а твори фентезі побудовано як історико-пригодницькі романи.

Література фентезі не прагне з наукової точки зору пояснити світ, в якому відбуваються події; частіше за все художня реальність будується на архетипічних образах і сюжетах. У такому світі реальним може бути існування богів, драконів, чаклунів, ельфів (Elves), тролей (Trolls), гномів (Dwarves), гоблінів (Goblins), огрів (Ogres), орків (Orcs), хоббітів (Halflings) тощо. Зауважимо, що хоббіти та орки – персонажі, вигадані Дж. Р. Р. Толкієном. Однак, на відміну від казок, у фентезі ірреальність світу та істот, які його населяють, є нормою, що відповідає законам природи цього фантастичного світу, хоча вони можуть відрізнятися від фізичних законів реального світу.

С. Олійник пише: «Фентезі переконує читача, що чарівна реальність, подана у творі, є такою насправді, була і буде такою, просто відкидалася раціоналістичним світоглядом обивателів. Фентезі не потребує безпосереднього сюжетного мотивування, яке виносить за межі тексту. Фентезійний засновок опирається на “донаукові”, паралогічні людські уявлення про світ, які черпаються з підсвідомості чи культурного контексту <...>. Саме тому фентезі й наближається функціонально до міфу, точніше творить новий міф, перетворюючи класичні міфи та залучаючи модель християнського лицарського роману» [47, с. 10].

Більшість дослідників (У. К. Ле Гуїн та Ед. С. Вуд [70], С. Лем та Ед. Ф. Роттенштайнер [74], С. Олійник [47] та ін.), указуючи, що фентезі, наслідуючи романтичні традиції, є жанром, що реагує на соціальні настрої сучасності з її дезорієнтацією та роз'єднанням, виокремлюють такі ознаки цього жанру: магічне підґрунтя хронотопа; Вторинний світ – внутрішньо несуперечливе та переконливе соціальне та природне середовище; принцип незавершеності; мультимедійний характер. Зауважимо, що з романтизмом літературу фентезі пов'язують незвичайні ситуації, умови і персонажі.

Як в казках і пригодницьких романах, у творах фентезі сюжет будується на боротьбі Добра зі Злом, Світа з Темрявою; фабула – це квест, пригодницька подорож героя з подоланням багатьох перепон, труднощів в

ім'я якоїсь високої мети (наприклад, здобуття артефакту). У казках Добро завжди перемагає Зло, а у фентезі перемога Добра не є очевидною та обов'язковою: наголошується одвічний взаємозв'язок між силами Добра та силами Зла.

Зазначимо, що жанр фентезі багато взяв із авантюрних романів, перш за все, в аспектах побудови сюжету, інтриги, колізії, а також і у відтворенні художнього простору і часу. Авантюрний «час випадку» – характерна риса більшості творів фентезі; це час, коли ірраціональні сили (боги, демони, чаклуни) втручаються в життя персонажів та стають двигуном розвитку сюжету, його поворотів, кульмінації тощо. Але за всіма цими силами, за часом стоїть головний рушій сюжету – випадок. Саме тому творам фентезі притаманний гострий сюжет, незвичайні події в незвичайному часі та просторі.

Як указувалося вище, фентезі подібна казці. Але якщо казка створює свій власний, закритий світ, у якому ігноруються закони природи, фентезі вводить у свій емпіричний світ закони, що суперечать законам пізнання: магія та немагія борються одна з одною.

На становлення фентезі вплинув цикл про короля Артура, з якого багато хто з письменників цього жанру брали мотиви, персонажів, колізії до своїх творів, або надихалися подвигами лицарів круглого столу.

Аналіз наукової літератури (У. К. Ле Гуїн та Ед. С. Вуд [70], С. Лем та Ед. Ф. Роттенштайнер [74], М. Джо Райфл [79], С. Олійник [47], О. Стужук [57] та ін.) дозволив визначити жанрові ознаки фентезі, а саме:

- 1) генетичне підґрунтя – міф, казка, пригодницька література;
- 2) ірреальний світ, створений автором за міфологічною моделлю;
- 3) фольклорні, казкові персонажі та магічна, чаклунська основа оповіді;
- 4) надприродне зосереджується в образі головного героя, є основою його ідентифікації; на перший план виходять персонажі твору, їхні вчинки, почуття, переживання, казкові та чаклунські елементи відіграють допоміжну роль у тексті;

- 5) авантюрний характер сюжету і фабули (мандрівка, пошук, війна, битва тощо);
- 6) протистояння Добра і Зла як рівнозначних сил, їх персоналізація;
- 7) наявність опозиції «своє» і «чуже», що диференціює художні світи;
- 8) наявність потойбічного світу та його проявів;
- 9) потайне протиставлення чаклунства і наукових технологій;
- 10) середньовічний антураж (з можливими варіантами: Давня Греція, Рим, сучасність, майбутнє);
- 11) свобода автора, який не дає пояснення неймовірному, у створенні художнього світу та його атрибутів, у розвитку сюжету; ствердження принципової мінливості світу та можливих змін людини в будь-якому її аспекті (генетичному, духовному, соціальному).

Різновиди фентезі залежать від міфологічних сюжетів, пантеону богів, легенд, казок, побутових реалій, історико-культурних і етнічно-соціальних приміт. Сучасний розвиток літератури фентезі, на думку вчених, пов'язано з появою численних нових жанрових модифікацій: ігрове фентезі, історичне фентезі, ліричне фентезі, іронічне фентезі тощо.

Отже, фентезі – особливий жанр фантастики, для якого притаманні такі ознаки: казково-міфологічна та пригодницька основа; ірреальна картина світу, побудована за міфологічною моделлю, що не пов'язана з науково-технічним прогресом і науковим мисленням; фантастичний тип образності (умовність, порушення логічних зв'язків, форм, пропорцій, якостей того, що зображується); жанровий синтез.

1.2. Висвітлення проблеми оказіоналізмів у мовознавстві

1.2.1. Основні питання неології. У лінгвістичній науці активно розробляються питання неології – розділу мовознавства

Важливим для дослідників процесів збагачення словникового запасу є поняття «неологізм». Виникає необхідність уточнення цього поняття. Так, у

науковій літературі «неологізм» визначається як «мовна одиниця, що утворена для визначення нового поняття» [44, с. 174]; «слова або звороти, що створені для позначення нового (раніше невідомого) предмета або для вираження нового поняття» [25, с. 5]; неологізми – слова чи сполуки слів, використанні мовою в певний момент для позначення нового або вже наявного поняття в оновленому значенні, що усвідомлюються як такі носіями мови [54, с. 417].

Отже, вихідною точкою для визначення поняття є лексична одиниця, яка характеризується єдністю плану вираження та змісту, форми і значення.

Зауважимо, що в деяких дослідженнях неологізмами вважають слова, які є відхиленням від норм мови. Дещо скептично визначено це поняття в словнику Merriam-Webster: «a new word that is coined especially by a person affected with schizophrenia and is meaningless except to the coiner» («нове слово без сенсу окрім для людини, що вигадала це слово та яка страждає на шизофренію») [76]. Але у Webster's New Universal Unabridged Dictionary вказується таке значення: “1. new word, usage, or phrase. 2. the introduction or use of new words or new senses of words” [82, с. 958].

Неологізм відрізняється від усталених лексичних одиниць тим, що за своїми значенням і формою або тільки за значенням у певному комунікативному суспільстві та через певний проміжок часу сприймається як нове слово. Відповідно до цього розрізняють два типи неологізмів: 1) нова лексема, 2) нове значення.

Нова лексема – це окреме слово або група слів, які не існували у такій єдності форми і значення у мові раніше. Неологізми утворюються на ґрунті нових концепцій, соціальних явищ, міжнародних стосунків, наприклад: *chemigation* – «застосування пестицидів, міндобрив у сільському господарстві»; *just-in-time politics* – «політична лінія, що залежить від конкретних політичних проблем»; *urbanomics* – «вивчення соціально-економічної динаміки розвитку міст» тощо.

У мові існує кілька шляхів набування нових слів: наукові новоутворення, власні імена, торговельні та промислові найменування (товарні назви), ініціали (скорочення), запозичення (як з інших мов, так і внутрішні запозичення). При цьому в мові, наприклад в англійській, використовуються сталі словотворчі засоби: афіксація, словоскладання, бленд, конверсія, зворотний словотвір [44, с. 174].

Про нове значення (неосемема, неосемантизм) йдеться коли, до лексеми, яка існує в англійській мові, приєднується на певному відрізку часу нова семема. Процес утворення нового значення, як правило, відбувається більш повільно, ніж утворення нової лексеми.

Слід зазначити, що неологізм є поняттям, історично пов'язаним, на основі класифікації лексичних одиниць відносно часу їх виникнення. Посилання на певний проміжок часу появи слова до його лексикологізації є важливим для визначення неологізму як мовної категорії.

А. Рей у роботі «*Essai de définition du concept de néologisme*» («Спроба визначити поняття неологізму»), теоретично обґрунтувавши процес лексичної неології, визначив аспекти, в яких можуть існувати неологізми: часові (синхронічні), географічні, соціальні та комунікативні [78, с. 312].

У дослідженнях (див.: [24; 25; 44; 78; 72]) встановлено, що в акті створення нового слова бере участь певний індивідуум, який прагне до індивідуалізації та оригінальності. Потім слово проходить декілька етапів: соціалізація (сприйняття його суспільством, розповсюдження серед мас, фіксування в пресі, прийняття більшістю носіїв мови) та лексикалізація (закріплення слова в мовній системі, набуття навичок активного використання нового слова, тобто набуття комунікативно-прагматичної компетенції носіями мови).

До критеріїв виокремлення неологізму вчені відносять [25; 44; 72]:

- часовий (хронологічний) фактор, що вказує на існування неологізму в певний період історії мови та суспільства;

- локальний («мовний простір») фактор, який визначає сфери функціонування неологізму в системі мови;
- психолінгвістичний фактор як ознака нестандартності нового слова;
- фактор соціальної залежності (ступінь важливості характеристики соціальних явищ і процесів);
- лексикографічна фіксація (в словниках нових слів) – словникова презентація неологізмів (їх етимологія, динаміка).

Більшість учених, характеризуючи нове слово, ураховують часовий показник. Безумовно, точний часовий показник є можливим лише по відношенню до одиничних фактів, психологічна оцінка новизни слова є суб'єктивною та не піддається абсолютизації. Однак саме наявність певного слова в певному синхронному зрізі та відсутність його в попередньому є надійним критерієм віднесення слова до неологізму певного часу. Крім того, хронологічний підхід є доцільним, тому що дозволяє охопити не лише екстралінгвістичні, але й лінгвістичні інновації.

Також загальноприйнятим є визначення неологізму на підґрунті урахування частотності слова в сучасних текстах літературної мови, ступінь якої повинен бути нижче, ніж у традиційних елементів загальноновживаної лексики. Індекс частотності, який наближається до нуля, дозволяє віднести слово до неологізму.

Відповідно до експресивно-стилістичного критерію, нові слова є особливою стилістичною категорією внаслідок того, що сприймаються носіями мови як «свіжі та нові». «Неологізм залишається новим (або «несе відчуття новизни») до тих пір, поки люди не перестають використовувати його, не думаючи, або, навпаки, до тих пір, поки слово не вийде із моди і люди перестануть використовувати його взагалі» [67, с. 132]. Недостатня переконливість цього критерію, указують лінгвісти, полягає у тому, що він ґрунтується на суб'єктивному факторі – на відчутті, що залежить від ступеня лексичної компетенції людей. Оскільки різні особи по-різному оцінюють

«неогенність» слова, об'єктивної думки про новизну словникової одиниці отримати неможна.

Із функціональної точки зору до нових слів відносяться ті, як позначають нову, ще не існуючу реалію, висуваючи екстралінгвістичну детермінованість збагачення словникового складу мови в якості ключового параметру неонімації, тобто неологізм визначається як «слово або зворот, створене (те, яке виникло) для позначення нового (раніше невідомого) предмету або для вираження нового поняття» [16, с. 151]. Але цей підхід не враховує лінгвістичні причини появи неологізмів (прагнення носіїв мови до експресивності, виразності, економії номінації тощо), а також те й, що неологізми можуть означити різні з точки зору новизни явища та поняття (наприклад, неологізми, які позначають відомі реалії, але й актуалізовані в процесі розвитку суспільства).

Підкреслимо, що фіксованість словниками нових слів є одним із методів виявлення неологізмів.

Ознака новизни, покладеної у визначення неологізму, дозволяє схарактеризувати сутність неологізму як мовного явища. Критерій «мовний простір», тобто використання у різних жанрах, передбачає такі показники новизни слова:

- 1) нове для багатьох мов;
- 2) нове для певної національної мови;
- 3) нове для літературної мови;
- 4) нове для певного стилю (певної терміносистеми, жаргону, діалекту тощо);
- 5) нове для мови і/або мовлення.

Отже, номінативні потреби мовної спільноти є одним із проявів людського фактору в мові останніх десятиріч. Більшість слів утворюється для того, що найменувати нові об'єкти, явища, артефакти, концепти, які створюють картину світу. До екстралінгвістичних факторів появи нових слів учені відносять соціальні фактори науково-пізнавального й естетичного

характеру, соціальну структуру суспільства, ідеологію, форму організації виробництва тощо. Наприклад, провідна роль корпорацій в економічному житті США обумовлює високу словотвірну лексичну та фразеологічну основи *corpor* і слова *corporate*: *corporacy*, *corporate concierge*, *corporate diversity*, *corporate governance*, *corporate portal*, *corporate thriller*, *corporate welfare*, *corporate wife*, *corporationville*.

Таким чином, неологізм – це соціально-історичне явище, в якому взаємодіють три базові категорії: час, простір, рух; це лексична одиниця (лексема, усталені словосполучення і/або семами), нова за формою або за змістом (або за формою та змістом), яка з'являється на певному етапі розвитку мови в комунікативному суспільстві, розповсюджується, приймається як мовна норма та сприймається більшістю носіїв мови на цьому відрізку розвитку та через деякий час як нова.

Узуалізація, акцептуалізація, лексикологізація, інтеграція є сутнісними критеріями, які відмежують неологізм від інших лексичних інновацій. До критеріїв неологізму відносяться часовий, локальний, психолінгвістичний фактори, а також фактори соціальної значущості та лексикографічної фіксації.

1.2.2. Оказіоналізми в системі нових слів: значення, словотвірні та семантичні ознаки. Одним із різновидів неологізмів (слів або словосполучень, що недавно з'явилися в мові) є оказіоналізм.

Незважаючи на численність розвідок щодо оказіоналізмів, лінгвістичний статус цих слів до кінця не визначено. За різними джерелами, цей термін має безліч термінологічних синонімів, з-поміж них: індивідуально-авторський неологізм, індивідуально-авторське новоутворення, письменницький новотвір, художній неологізм, творчий неологізм, стилістичний неологізм, індивідуальний неологізм, навіть слова-метеори, слова-саморобки, слова-одноденки тощо.

Як бачимо із наведеного ряду, дослідники в назві терміну прагнуть підкреслити, що okazіоналізми – авторські слова (слова-саморобки), які існують в мовленні недовго, короткий час (слова-одноденки, слова-метеори), це нові слова – неологізми, створені та використані з певною метою: художньою, творчою, індивідуальною, стилістичною тощо. На нашу думку, термін okazіоналізм (лат. *occasio* – випадок), яким послуговуємося в кваліфікаційній роботі, є найбільш змістовно визначеним, коротким, розповсюдженим у науковій літературі, стосовній як загальних, так і часткових проблем неології.

Існують різноманітні визначення okazіоналізму. Так, за «Сучасним словником іншомовних слів», okazіоналізми – це «... слова й мовні звороти, що не відповідають загальноприйнятому вживанню та відображають індивідуальний смак промовця й індивідуальну словотворчість. Значення okazіоналізму стає зрозумілим звичайно в умовах контексту» [58, с. 494]. В енциклопедія української мови знаходимо: okazіоналізм – «незвичайне, здебільшого експресивне забарвлене слово, утворене з порушенням законів словотворення чи норми мовної й існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [61, с. 400].

У словниках лінгвістичних термінів є такі визначення: okazіоналізм – це слово, утворене за непродуктивною моделлю, відповідно okazіональною є лексема, що не відповідає загальноприйнятому вживанню, має індивідуальний, зумовлений специфічним контекстом характер (Д. Ганич, І. Олійник [16, с. 165]); okazіоналізми утворюються за наявними в мові моделями, проте в загальноживаному словнику не використовуються, оскільки, маючи індивідуальний характер, розкривають своє значення в умовах певного контексту; okazіональне слово не відповідає загальноприйнятому вживанню, має поодинокі, рідкісні значення (С. Єрмоленко, С. Бибик, О. Тодор [27, с. 113– 114]).

У визначенні, запропонованому О. Турчак, узагальнено різні ознаки okazіонального слова. На думку дослідниці, okazіоналізм – це «незвичне,

експресивно забарвлене слово, яке по-новому, свіжо, оригінально називає предмети, явища дійсності, утворене з порушенням законів словотворення чи мовної норми, існує лише в певному контексті, у якому воно виникло, має свого автора і характеризується такими ознаками: належність до мовлення, утворюваність, залежність від контексту, одноразовість і нерегулярність використання, ненормативність, незвичність і новизна, експресивність, індивідуальна належність» [60, с. 5–6].

Узагальнимо найбільш поширені визначення поняття «оказіоналізм», наявні в сучасних дослідженнях:

- це слово, створене письменником у відповідності до існуючих у мові словотвірних моделей і вживане в художньому тексті в якості лексичного засобу художньої виразності або мовної гри;

- слово, утворене за непродуктивною моделлю та вживане в певному контексті;

- невідоме мові слово або вираз, утворене за малопродуктивною або непродуктивною моделлю та уживане лише в умовах певного контексту як індивідуально-авторський засіб;

- слово, створене «з нагоди», в умовах мовленнєвої комунікації, таке, що суперечить мовній нормі, відклоняється від звичних способів утворення слів у даній мові.

Отже, науковці підкреслюють різні ознаки оказіоналізмів, вказують на їх відмінність від неологізмів.

М. Бойчук справедливо вказує, що неологізми з'являються за необхідності номінації нового поняття для входження до суспільної комунікативної практики; вони використовуються багаторазово, з часом (і за відповідних умов) переходять до складу активної лексики; а оказіоналізми з'являються в результаті задоволення експресивно-образної потреби для досягнення певної позаномінативної (естетично-виражальної) мети і мають разовий характер [6, с. 8].

Більшість науковців (М. Бойчук [6], Г. Вокальчук [13; 14], І. Денисова [19], Л. Дядечко [22], О. Селіванова [54] та ін.) говорять про експресивність як одну із найважливіших ознак okazіоналізму. Підкреслимо, що експресивність – це така властивість мовної одиниці, яка підсилює логічний та емоційний зміст висловленого, є засобом інтенсифікації виразності мовного знака, суб'єктивного увиразнення мови [31, с. 468].

Л. Дядечко підкреслює, що okazіоналізми виникають у певній мовленнєвій ситуації, створюються відповідно до конкретного контексту, часто порушуючи норми літературної мови і надаючи тексту експресивного забарвлення [22, с. 77].

На думку О. Турчак, використання okazіоналізмів окреслюється конкретною комунікативною ситуацією, де відбулося виникнення таких одиниць і продовжується їх існування (писемні тексти) [60, с. 5].

І. Денисова вказує, що, на відміну від узуальних лексем, для okazіоналізмів кожен конкретний акт його вживання є унікальним випадком його мовної реалізації, тому важливою ознакою okazіональних лексем є їх функціональна одноразовість [19, с. 31]. Необхідно зауважити, ознака функціональної одноразовості не свідчить про те, що слово не може бути вживаним лише один раз і лише в одного автора. Okazіоналізм може уживатися декілька разів, навіть часто, й не в одного автора, але буде зберігати статус okazіональності. Однак він не перейде до узусу, найчастіше не стане поширеним у мовленні.

Від неологізмів okazіоналізми відрізняються новизною оригінальністю, незвичністю, які з часом втрачають свою новизну, фіксуються словниками і стають загальноживаними словами. На ці відмінну ознаку вказують багато дослідників, серед них О. Дзюбіна: okazіоналізмам завжди властиві новизна і свіжість незалежно від реального часу їх утворення, вони не обмежені в часі [18, с. 80].

Ознака синхронної та діяхронної дифузності означає, що okazіональне слово є одноразовим, але не втрачає своєї актуальності ані з часом, ані в

семантичному та функціональному аспектах. Неологізми, навпаки, з часом застарівають, вони можуть змінюватися, розвиватися, поширюватися.

Деякі науковці вказують на відсутність фіксації okazіоналізмів у словниках. Так, О. Дзюбіна пише, що okazіоналізми «включенню до словника не підлягають: вони спотворюють його, створюють, таким чином, неправильне уявлення про словниковий склад мови» [18, с. 80]. О. Жижома вважає, що основний критерій ідентифікації okazіональних слів – це їх «нерегулярність, одноразовість уживання, що спричиняє відсутність таких слів у словниках» [23, с. 4]. Проте, в сучасному мовознавстві існує думка про необхідність впорядкування okazіоналізмів шляхом їх фіксації у відповідних словниках (Г. Віняр і Л. Шпачук [10; 11], Ж. Колоїз [32; 33]).

Таким чином, головними відмінностями okazіоналізмів від неологізмів є такі, як-от:

- збереження авторства;
- переважання в новому слові індивідуально-авторської стилістики, ознак твору, де це слово вживається;
- функціональний разовий характер уживання (одноразовість);
- експресивність;
- синхронна та діахронна дифузність;
- утворюваність.

Дослідники (М. Бойчук [6], Г. Вокальчук [14; 15], Ж. Колоїз [33], Л. Кравчук [37], Н. Молодча [43] та ін.), звичайно, в різних комбінаціях і термінологічних найменуваннях, виділяють такі основні типи okazіоналізмів:

1) фонетичні – певний звуковий комплекс, якій містить певне семантичне значення, зумовлене фонетичними значеннями звуків, які складають okazіоналізм;

2) графічні – словотвірний засобом стають графічні й орфографічні засоби мови (графічне виділення, пунктуаційні знаки, цифри тощо);

3) лексичні – комбінація узувальних основ та афіксів (морфологічний спосіб словотвору) у відповідності до словотвірної мови або у деякому

протириччі з нею. Утворення лексичних okazіоналізмів відбувається також лексико-синтаксичним (зрощення) та морфолого-синтаксичним (конверсія) способами. За визначенням Г. Вокальчука, лексичні (словотвірні) okazіоналізми – це мовленнєві індивідуально-авторські новотвори, що створені за продуктивними (під час порушення законів словотвору), непродуктивними чи okazіональними моделями і що мають «непрозору», складнішу структуру значення, до якої входять okazіональні ядерні чи okazіональні периферійні семи [15, с. 24]. Підкреслимо, що при утворенні таких okazіоналізмів із морфем, наявних у мові, діє історично усталений механізм словотворення;

4) семантичні – створення нового слова шляхом його переосмислення: в семантичному значенні слова з'являється новий компонент, що веде до розпаду полісемії, появи омонімів. Ж. Колоїз указує, що спільним у лексичній та семантичній деривації є створення однослівної лексеми; відмінним є те, що створений лексичний okazіоналізм відрізняється від своєї дериваційної основи змістом і формою, а у семантичному okazіоналізмі модифікується лише зміст, форма залишається незміненою [33, с. 161];

5) морфологічні (граматичні) – нове слово утворюється шляхом морфологічного словотворення з використанням існуючих в мові морфем (передусім, афіксів), а також утворення складних слів;

6) синтаксичні – утворення нової синтаксичної структури шляхом поєднання незвичних лексем або таких, що раніше не поєднувалися, тому що їх семантична сполучуваність в узусі неможлива внаслідок відсутності спільних сем у їх лексичних значеннях. Зауважимо, що не всі дослідники виокремлюють цей тип okazіоналізмів, тому що механізм їх побудови важко прослідкувати, що веде іноді до неможливості практичного аналізу;

7) фразеологічні – створення нової ідіоми шляхом зміни компонентів існуючого фразеологізму задля надання йому нового (семантичного, стилістичного) значення, необхідного для даного контексту.

Важливим для нашого кваліфікаційного дослідження є врахування особливостей перекладу okazіоналізмів мови оригіналу мовою перекладу. Розгляд цього аспекту проблеми потребує визначення загальних способів утворення okazіоналізмів у мові, продуктивних і непродуктивних словотвірних моделей.

Okazіоналізми створюються такими основними шляхами:

1) шляхом словотвірної деривації – створення нових слів від наявних мові морфем за продуктивними або непродуктивними моделями. Так, продуктивними способами словотвору є афіксація (префіксація, суфіксація, їх комбінації), складання основ, абрєвіація.

Зауважимо, що серед okazіоналізмів-абрєвіатур значне місце посідають акроніми, тобто абрєвіатури, створені із початкових літер, частин слова, словосполучення і які є подібними до реального слова мови. Зближення абрєвіатури зі звичайним словом додає в значення створеного okazіоналізму конотативного, емоційно-експресивного, оцінного відтінку;

2) шляхом семантичної деривації, тобто шляхом розвитку в узуальному слові нового, вторинного значення (на підставі подібності, суміжності, асоціативних зв'язків);

3) шляхом запозичення із інших мов або некодифікованих підсистем мови (діалекту, жаргону, професіональної мови тощо).

Підкреслимо, що okazіоналізми виникають у мовленні, формуються в ньому, одночасно стають текстотворювальною одиницею. Тому аналізувати okazіональне слово будь-якого типу необхідно лише в його контекстній позиції, з урахуванням його контекстних зв'язків.

Умовно контексти в їх зв'язках із okazіоналізмами можна поділити на такі:

1) нульовий контекст, у якому okazіоналізм експлікує свою семантику повністю через внутрішню форму;

2) контекст близького оточення (мініконтекст) – це контекст строчки, строфи, речення, абзацу, достатній для виявлення семантики новотвору;

3) контекст твору (макроконтекст) – семантика okazіоналізмів висвітлюється в межах усього художнього тексту;

4) контекст творчості враховується при дослідженні еволюції створення та вживання автором okazіоналізмів;

5) історико-культурний контекст (вертикальний контекст) – врахування культурних та історичних аспектів у семантичному значенні okazіоналізмів, аналізі семантичних значень;

6) словотвірний контекст – авторський коментар щодо okazіоналізму, в якому безпосередньо міститься інформації щодо механізмів його створення, семантичного значення, стилістичних конотацій.

Необхідно також розрізняти різні ступені okazіональності новоутворення:

1) okazіоналізми першого ступеня – стандартні, потенційні утворення, створені у повній відповідності до словотвірних (дериваційних) норм мови;

2) okazіоналізми другого ступеня – частково нестандартні утворення, де відхилення від словотвірної норми, які відбулися в процесі створення okazіоналізму, не породжують труднощів семантичної інтерпретації;

3) okazіоналізми третього ступеня – власне okazіональні, повністю нестандартні утворення, семантична інтерпретація яких утруднена, а відхилення від словотвірної норми є суттєвими. Такі утворення не мають аналогів навіть серед інших okazіоналізмів.

Аналіз okazіоналізмів потребує певної методики. У наукових роботах, стосовних okazіоналізмів, дослідники послуговуються такими методами і прийомами: семантичний (семний) метод, контекстуальний метод, стилістичний аналіз; аналіз словникових дефініцій, словотвірний аналіз, функціонально-граматичний аналіз та ін.

Науковцями розроблено схеми аналізу okazіоналізмів, основними компонентами (кроками) є такі:

I. Словотвірний аналіз:

1) пошук узуальної мотивувальної основи (мотивувальних основ);

- 2) виявлення та семантична характеристика словотвірного форманту (словотвірних формантів);
- 3) визначення способу словотвору, продуктом якого є okazіоналізм;
- 4) побудова дериваційної моделі, за якою створено okazіоналізм;
- 5) пошук узуального деривату – аналога, встановлення узуальності або okazіональності дериваційної моделі, за якою створено okazіоналізм;
- 6) визначення ступеня okazіональності даного новоутворення.

II. Семантичний аналіз:

- 1) аналіз словникової дефініції узуального мотивувального слова з метою виявлення сем, що перейшли до семантичного значення okazіоналізму (компонентний аналіз);
- 2) виявлення сем, що виникли в мотивованій основі під впливом значень мотивувального слова та словотвірного форманту;
- 3) виявлення сем okazіоналізму, що детерміновано контекстом;
- 4) характеристика okazіоналізму з точки зору вираження в ньому експліцитної та імпліцитної інформації;
- 5) формулювання лексичного значення okazіоналізму;
- 6) характеристика функціональної значимості okazіоналізму в тексті художнього твору.

Особливий інтерес okazіоналізми викликають у перекладачів. Для того щоб передати саме той зміст, який було закладено автором в okazіоналізм, треба не тільки досконало володіти мовою, але й мати почуття мови і художнього слова, бути стилістично грамотним, обізнаним в літературі та мистецтві.

Переклад okazіоналізмів – це творче переведення нового на іншу мову, що, за суттю, є створенням нового слова в мові перекладу.

Зважаючи на те, що предметом кваліфікаційної роботи є перекладацькі методи і прийоми перекладу okazіоналізмів твору жанру фентезі, визначимо термін okazіоналізм таким чином: okazіоналізм – це індивідуально-авторський неологізм, утворений за мовною словотвірною моделлю мови

оригіналу та вживаний у певному контексті для позначення певного поняття, предмету, явища, для якого не було найменування в мові або яке не існувало раніше.

1.3. Загальні положення художнього перекладу

Вивченням перекладу, способів і методів передавання мовних одиниць однієї мови засобами іншої мови займається така галузь мовознавства, як перекладознавство. У сферу перекладознавства підпадають різні напрямки: теорія перекладу, практика перекладу, методика навчання перекладу тощо.

Перекладознавство як наука вивчає процес перекладу та результат перекладацької діяльності. І. Литвин указує: «Предметом вивчення перекладознавства є процес перекладу як подвійний інтерпретаційно-породжувальний дискурс» [39, с. 7].

Наука про переклад має міждисциплінарний характер: вона пов'язана не тільки з лінгвістикою загалом і її розділами (соціолінгвістикою, психолінгвістикою, когнітивною лінгвістикою, комунікативною лінгвістикою тощо), літературознавством, а також культурологією, компаративістикою, антропологією, етнографією, та ін.

Особливе місце в практиці перекладу посідає художній переклад, який є найбільш мобільним, вивченим, давнім. Певні теоретичні аспекти художнього перекладу розроблено досить детально, але в практичній діяльності кожен перекладач розв'язує безліч проблем, які висуває художнє слово. Слушно указує Л. Собчук: «Передача особливостей оригіналу художнього тексту – завдання перекладача. Від вдумливого від читання ним художнього тексту з авторськими акцентами та інформацією багато в чому залежить відповідність його іншомовній версії» [56, с. 107].

Серед основних проблем художнього перекладу в науковій літературі (Р. Зорівчак [26], Л. Клименко [30], В. Коптілов [34; 35], М. Лановик [38], Т. Некряч і Ю. Чала [46] та ін.) виділено такі:

1. Дослівний переклад, калькування. Як краще перекласти текст: повністю передати його лексичну та синтаксичну структуру або відтворити текст на мові перекладу? Фахівці впевнені: необхідне виключення будь-яких дослівних перекладів, хоча кожний перекладач самостійне обирає шлях перекладу.

2. Переклад сталих виразів. У цій роботі необхідні не лише багатий словниковий запас перекладача, але й уміння користуватися різноманітними словниками.

3. Переклад безеквівалентної лексики.

4. Переклад гумору. Відтворити комічне, зберегти гру слів – складне завдання для будь-якого перекладача.

5. Збереження стилю та національно-культурних, історико-культурних особливостей потребує спеціальних культурологічних, історичних, етнографічних знань.

У перекладознавстві стверджується, що першочерговим завданням перекладача художнього тексту є збереження індивідуальності та адаптація матеріалу під конкретну культуру, історичну епоху.

5. Переклад риторичних фігур (антитези, іронії, парадоксу, інверсії, парцеляції тощо) і тропів (метафори, метонімії, епітету, порівняння, алегорії, оксюморону тощо).

6. Переклад мовлення персонажів. Без урахування особливостей мовлення та поведінки героїв творів, зумовлених їх походженням, соціальними навичками, професією, освітою тощо, їх опис буде неповним і недостатнім для розуміння їх характеру, настрою, почуттів та ін. Труднощі пов'язані з перекладом діалектизмів, професіоналізмів, жаргонізмів тощо, які є прикметами художнього мовлення.

Відмінності між народами не тільки в територіальному положенні, а і в історичному розвитку, національно-культурних традиціях, у менталітеті, в усьому тому, що знаходить своє відбиття в мові.

У зв'язку з цим постає питання: чи можливий такий переклад з однієї мову на іншу, щоб отриманий текст повністю відбивав смисл оригіналу, в усіх його аспектах. У лінгвістиці є дві відповіді на це питання.

1. Теорія неперекладності. Повноцінний переклад з однієї мови на іншу взагалі неможливий, тому що існує значне розходження між виразними засобами мов. Переклад є слабким і недосконалим відбиттям оригіналу, що дає лише приблизне уявлення про оригінальний текст.

2. Друга точка зору, якої дотримується більшість дослідників та якою послуговуються в своїй діяльності професійні перекладачі, полягає в тезі: будь-яка розвинена національна мова є достатнім засобом для повноцінного передавання думок, що виражено іншою мовою.

Художній (літературний) переклад – це вид перекладу, що передає думки оригіналу у формі правильного літературного мовлення мови перекладу.

Безумовно, художній переклад досить часто коливається між двома принципами: дослівно точний, але художньо неповноцінний переклад або художньо повноцінний, але далекий від оригіналу, вільний переклад. Так, А. Нямцу вказує на залежність перекладу «не тільки від раціонального, а й від емоційно-оцінного сприйняття твору» [49, с. 30].

Ці два принципи покладено у визначення перекладу з лінгвістичної та літературознавчої точок зору.

Лінгвістичний переклад художнього тексту передбачає відтворення формальної структури оригіналу. Але дослівний переклад завжди утруднюється відмінностями у граматичній будові мов, лексико-фразеологічним складом тощо. До того ж, такий переклад не завжди може відтворити необхідний емоційно-експресивний ефект оригіналу, і як наслідок – дослівна точність і художність суперечать одна одній. Безперечно, дотримання законів мов обов'язкова умова оригіналу та перекладу. Але художній переклад буде не адекватним, якщо буде здійснюватися на основі пошуку мовних відповідностей і зв'язків.

Дослідники (Р. Зорівчак [26], Л. Клименко [30], В. Коптілов [34; 35], М. Лановик [38], А. Нямцу, І. Тарангул [49] та ін.) вказують, що мова є матеріалом художнього твору, головною функцією художнього мовлення є естетична. Її ігнорування в художньому перекладі веде до зниження його якості.

Художній переклад є різновидом словесної творчості перекладача. Саме тому науковці пропонують розглядати переклад із літературознавчих позицій: рушійною силою перекладача є ідея оригіналу, яка примушує його відшукувати адекватні мовні засоби для відтворення в словах думки, тобто художній переклад – це адекватна відповідність оригіналу, передусім, в естетичному розумінні, а не в лінгвістичному відношенні.

М. Лановик слушно вказує, що художній переклад є «проблемою світоглядну, що охоплює усі сфери людського буття» [38, с. 401]. На думку дослідниці, художній переклад має бути максимально наближеним до оригіналу.

Безумовно, кожний переклад як процес творчості несе в собі індивідуальність перекладача. Так, А. Нямцу стверджує, що «для перекладача як рецептора дуже важливо досягти такого рівня знань і естетичного сприйняття, який дозволяв би сприймати весь обсяг смислового й емоційного змісту» [49, с. 31]. М. Лановик пише: «процес перекладання – це не поодинокі партія, а радше “сеанс одночасної гри”, під час якого інтерпретатору доводиться грати одночасно на різних полях – мови, культури, літературної традиції, жанру, стилю тощо» [38, с. 385]. Головним завданням перекладача в перекладі є створення художнього та емоційного враження, адекватного оригіналу, відтворення характерних рис оригінального художнього тексту відповідними мовними засобами.

У перекладі художнього твору не всі елементи тексту оригіналу можуть бути відтвореними точно, тому можливими є такі перетворення в тексті перекладу, як:

- 1) певна частина матеріалу не відтворюється;

- 2) певна частина матеріалу подається у вигляді замінів / еквівалентів;
- 3) вноситься певний матеріал, якого немає в мові оригіналу.

На думку багатьох дослідників, художні переклади можуть містити умовні зміни відносно тексту оригіналу. Від обсягу цих змін залежить адекватність перекладу.

Основні вимоги до адекватного художнього перекладу:

1. Точність. Перекладач повинен донести читачеві повністю всі думки автора, але, разом з тим, він не може нічого додавати від себе, доповнювати, пояснювати. Це буде викривленням тексту оригіналу.

2. Стислість. Перекладач не може бути багатослівним, думку необхідно виражати стисло, лаконічно.

3. Ясність. Лаконічність, стислість не повинні заважати ясності у викладенні думки, легкості її розуміння.

5. Літературність. Мова перекладу повинна відповідати її нормам.

Отже, цінність художнього перекладу визначається двома показниками: адекватністю та відповідності тексту перекладу текстові оригіналу.

Мета адекватного перекладу – точна передача змісту та форми (відтворення художньої виразності) оригіналу.

Адекватним перекладом є такий, що повною мірою передає замисел автора, усі смислові відтінки оригіналу, забезпечує повноцінну формальну та стилістичну відповідність йому.

Висновки до першого розділу

Вивчення наукової літератури щодо проблем дослідження дозволило прийти до таких висновків:

1. Фантастика – такий спосіб відтворення дійсності, за допомогою якого дійсність перетворюється, реконструюється на нову незвичайну художню дійсність.

Фентезі, наслідуючи романтичні традиції, є жанром, що реагує на соціальні настрої сучасності з її дезорієнтацією та роз'єднанням.

Головними жанровими ознаками фентезі є такі: магічне підґрунтя хронотопа; Вторинний світ – внутрішньо несуперечливе та переконливе соціальне та природне середовище; фольклорні, казкові персонажі та магічна, чаклунська основа оповіді; авантюрний характер сюжету і фабули; наявність опозиції «своє» і «чуже», що диференціює художні світи; принцип незавершеності; мультимедійний характер.

2. Установлено, що неологізм – це соціально-історичне явище, в якому взаємодіють три базові категорії: час, простір, рух; це лексична одиниця (лексема, усталені словосполучення і/або семами), нова за формою або за змістом (або за формою та змістом), яка з'являється на певному етапі розвитку мови в комунікативному суспільстві, розповсюджується, приймається як мовна норма та сприймається більшістю носіїв мови на цьому відрізку розвитку та через деякий час як нова.

Виокремлено сутнісні критерії, які відмежують неологізм від інших лексичних інновацій: часовий, локальний, психолінгвістичний фактори, а також фактори соціальної значущості та лексикографічної фіксації.

Оказіоналізм – це слово, утворене за словотвірними моделями, не відповідає загальноприйнятому вживанню, має індивідуальний, зумовлений специфічним контекстом характер.

Визначено та схарактеризовано основні ознаки оказіоналізмів: збереження авторства; переважання в новому слові індивідуально-авторської стилістики, ознак твору, де це слово вживається; функціональний разовий характер уживання (одноразовість); експресивність; синхронна та діахронна дифузність; утворюваність.

3. Художній переклад як особлива галузь перекладознавства має свої особливості.

У художньому перекладі головне – не тільки передати зміст твору-оригіналу, але й відтворити стилістичні особливості, інновації, які

застосовував автор, показати його індивідуальний стиль, самобутність самого твору.

Цінність художнього перекладу визначається двома показниками: адекватністю та відповідністю (еквівалентністю) тексту перекладу текстові оригіналу.

Визначено та схарактеризовано основні проблеми художнього перекладу: дослівний переклад, калькування; переклад сталих виразів; переклад безеквівалентної лексики; переклад гумору; збереження стилю та національно-культурних, історико-культурних особливостей; переклад риторичних фігур і тропів; переклад мовлення персонажів.

Основні вимоги до адекватного художнього перекладу: точність, стислість, ясність, літературність.

Головні завдання перекладача в перекладі художнього твору: створення художнього та емоційного враження, адекватного оригіналу, відтворення характерних рис оригінального художнього тексту відповідними мовними засобами.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ОКАЗІОНАЛІЗМІВ ДЖ. К. РОЛІНГ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

2.1. Особливості okazіонального словотвору Дж. К. Ролінг

У циклі романів про Гаррі Поттера письменниця Дж. К. Ролінг створила нову художню реальність, детально промальовану, організовану в художньому просторово-часовому відношенні.

Як у будь-якому творі жанру фентезі, в романах Дж. К. Ролінг вторинний світ має власні фантастичні реалії (географічні, культурні, історичні, побутово-речові та ін.) і власних персонажів (людей, істот, неістот), які співіснують з реальним світом, його об'єктами, явищами, предметами. Для позначення об'єктів і персонажів вторинного світу письменниця використовує різні художні засоби, в тому числі й okazіоналізми – авторські номінації імен і реалій, оскільки ці лексичні одиниці є «основою» кожного фантастичного роману [19, с. 32].

Як зазначається в сучасних лінгвістичних дослідженнях ([36; 43; 51; 52; 53]) у художньому мовленні найпоширенішими способами утворення okazіоналізмів є такі: афіксальний спосіб, словоскладання, аббревіація, семантичний спосіб, конверсія, запозичення з інших мов.

Проведений аналіз творів Дж. К. Ролінг (6-10) та їх українського перекладу В. Морозовим (1-5) засвідчив наявність великої кількості okazіональних лексичних одиниць, створених авторкою за різними, існуючими в англійській мові словотвірними моделями.

Схарактеризуємо найбільш типові для мови письменниці та мови перекладу okazіоналізми:

1. Семантичні okazіоналізми утворюються за умови переосмислення слів, які вже існують в мові, формування омонімів шляхом розщеплення полісемії, тобто лексико-семантичним способом словотвору.

Наприклад, письменниця створює семантичні okazіоналізми на позначення грошових одиниць, якими користуються в світі магів і чаклунів: *galleon* (парусне судно) и *sickle* (серп; будь-що у формі серпа). В українському перекладі: *галеон, серпик*.

Словом *Squib* (*сквіб*) – англ. розм. малозначуща людина, погана людина – у романах позначається людина, яка народилася в сім'ї чарівників, але позбавлена магічних здібностей.

2. Складні слова (композиції). Дж. К. Ролінг утворює okazіоналізми декількома способами:

1) мотивувальна основа – словосполучення, мотивована – слово, що більш компактно називає необхідне поняття: *armor-bewitching* (*charm*) – *armor which are bewitched* (заклинання, що примушує лицарські обладунки співати різдвяні гімни);

2) новоутворення за існуючою в мові словотвірною моделлю: okazіоналізм *deathday* (*party*) утворено за аналогією слова *birthday* (лень народження), в обох словах наявний семантичний компонент значення свято. У перекладі використовується прийом калькування: іменини – *смертини*;

3) поєднання мотивувальних основ без поєднувального елемента (інтерфіксу):

Metamorphmagus (людина, здатна змінювати зовнішність за власним бажанням) < *Metamorph* (лат.) + *magus*, де *metamorph* – той хто перетворюється, а *magus* – маг, чарівник. В українському перекладі: *метаморф*;

Butterbeer < *Butter* (масло) + *beer* (пиво) (*маслопиво, вершкове пиво*);

Omnisculars < *Omnis* (лат.) (все) + *oculus* (очі) (*омніокуляр*). Це прилад типу бінокля чарівними функціями: повтор та уповільнення побаченого;

Veritaserum < *Veritas* (лат.) (богиня істини) + *serum* (сироватка) – сироватка правди;

4) поєднання мотивувальних основ за допомогою поєднувального елемента (інтерфіксу). Зазначимо, що в англійській мові цей спосіб словотвору є непродуктивним, але письменниця створила ним декілька okazionalizmiv: *Sneakoscope* < *sneak* (крастися; робити крадькома; прокрастися) + *O* + *scope* (прилад спостереження). В українському перекладі: *плутоскоп*; *Spellotape* < *spell* (змова, чари, заклинання) + *O* + *tape* (стрічка, рулетка); в українському перекладі: *чарівний скотч*;

5) складно-суфіксальний спосіб (поєднання основ у похідному слові ускладнюється одночасною її суфіксацією): *Leg-locker Curse* < *leg* + *lock* + *-er* – кайданні закляття. Зауважимо, що цей спосіб не є поширеним у текстах Дж. К. Ролінг;

6) лексико-синтаксичний спосіб (зрощення): слово складається із словосполучень, відрізків мовлення, що зберігають у своїй структурі синтагматичні зв'язки, властиві мови (артиклі, прийменники, прислівники: *He-Who-Must-Not-BeNamed*, *You-Know-Who* (евфемістичне позначення Вола де Морта).

Отже, складні okazionalizmi в творах Дж. К. Ролінг утворено за такими моделями, як-от:

N + N: *butterbeer*, *dungbomb*, *firewhiskey*;

A + N: *Glumbumble*, *Kwikspell*, *Mediwizard*;

N + V: *Skele-Gro*;

V + N: *rememberall*;

написання через дефіс: *foe-glass*, *pure-blood*;

інтерфіксація:

- сполучна приголосна: *pearsdrops*;

- сполучна голосна: *Hinkyunk*.

3. Утворення складних і простих слів за допомогою інтернаціональних основ (латинських, давньогрецьких).

Аналіз творів показує, що значну групу складають okazіоналізми, що в своїй морфологічній структурі мають латинські та грецькі слово елементи, наприклад: *Crucio!* < (лат.) *Crucio* – мучити, терзати – катівні прокляття; *Lumos!* < (лат.) *Lumen, luminis* – світло, ліхтар, факел – заклинання, що змушує чарівну паличку світити, як ліхтар; *Levicorpus!* < (лат.) *Levo* – піднімати + (лат.) *Corpus* – тіло – заклинання, що дозволяє підняти тіло противника в повітря.

Як бачимо, запозичення словотвірних основ відбувається в похідних словах, що позначають різноманітні магічні заклинання, якими послуговуються персонажі романів у своєму житті.

4. Морфологічний спосіб словотвору в його різновидах: суфіксація, префіксація тощо.

В англійській мові за допомогою відповідних афіксів, що прикріплюються до мотивувальної основи, виникає мотивована основа, нове слово.

Наприклад префікс *de-* має значення заперечення дії: *delete, detoxification*. За допомогою цього префікса від іменника *gnome* (гном) й було створено дієслово *degnome* – позбавлятися від гномів. Від дієслова за допомогою суфікса *-ing* утворено його похідний абстрактний іменник *degnoming* (процес вигнання гномів).

Префіксація (префікс *anti-*) була задіяна при утворенні заклинання від списування: *anti-cheating spells* < *anti-* + *cheat* обманювати, списувати + *ing*.

Суфіксальним способом утворено назву мови, якою розмовляють русалки: *Mermish* < *mermaid* + *ish* (суфікс *-ish*).

Найменування страхітливої істоти, що харчується радістю і висмоктує душі утворено від дієслова за допомогою суфікса *-or* зі значенням «людина за дією»: *dementor* < *dement*.

За допомогою цього продуктивного суфіксу (*-er / or* із значенням «діяч») утворено також такі okazіоналізми: *Beater, Bludger, Keeper, Obliviator, Put-outer, Revealer, Ripper, Seeker*.

5. Абревіація. За допомогою цього способу утворюються слова шляхом скорочення слів словосполучення. Наприклад:

AMRD – Accidental Magic Reversal Department;

CDDC – Committee for the Disposal of Dangerous Creatures;

D.R.C.M. – Department for the Regulation and Control of Magic Creatures;

I.C.W.S.S. – International Confederation of Warlock's Statute of Secrecy;

S.P.U.G. – Society for Protection of Ugly Goblins.

Частотними okazіоналізмами є акроніми, тобто абрєвіатури, що набули статусу слів:

N.E.W.T. – Nastily Exhausting Wizards Tests; newt – тритон;

O.W.L. – Ordinary Wizarding Levels; owl – сова;

S.P.E.W. – Society for Promotion of Elfish Welfare; spew – блювотиння.

6. Конверсія – спосіб словотвору, побудований на основі функціонального переходу однієї частини мови в іншу.

Наприклад, слово *erumpent* в англійській мові є прикметником і має значення «вибуховий, розривний, такий, що вибухає, розривається». Прикметник *erumpent* походить від латинського дієслова *erumpo, guri, ruptum, ere* – проривати, пробиватися, вибухати. Також прикметник *erumpent* за звучанням подібний англійському прикметнику *rampant* – шалений, несамовитий, нестямний. неистовый, безудержный. У творах Дж. К. Ролінг слово *erumpent* використовується як іменник і позначає магічну тварину, яку в українському перекладі називають *різкопроривцем*.

За допомогою конверсії утворено також okazіоналізм: *Bode* (to bode – передбачати) – співробітник відділу Таємниць.

7. Телескопія, «коли основи слів ніби входять одна в іншу» [44, с. 47], наприклад: слово *acromantula* (акромантул) можливо було створено за допомогою поєднання двох скорочених коренів: грецького кореня *acros* (величезний) + англійського кореня *tarantula* (павук), за принципом: $ab + cd > ad$ (a, b, c, d, – компоненти слів).

Отже, проведений нами аналіз добраних методом суцільної вибірки okazіоналізм із творів Дж. К. Ролінг дозволяє стверджувати, що найбільш активно авторка застосовує спосіб словоскладання. Серед складних слів-оказіоналізмів переважають іменники.

Зустрічаються okazіоналізми, створені афіксальним способом і абрєвіацією, наявні акроніми. Інші способи словотворення (конверсія, телескопія, семантичний спосіб) письменниця обирає рідко, але створені ними слова відрізняються яскравістю, влучністю, гумором.

2.2. Способи українського перекладу okazіоналізмів романів

Дж. К. Ролінг про Гаррі Поттера

Як зазначалось вище, створені письменником okazіональні слова мають особливі риси, ігнорування яких у перекладі спричинює комунікативні збої та порушення цілісності сприйняття твору. Відсутність еквівалентів у мові перекладу не означає неможливість передачі значення лексичних одиниць у тексті перекладу. Для цього створюються okazіональні відповідності. У процесі перекладу okazіональної лексики треба враховувати, що утворення okazіоналізму відбувається за законами певної мови, за наявними в ній словотвірними моделями, їх переклад здійснюється вже за законами мови перекладу, за її словотвірними моделями. Тому відтворення okazіональної моделі, що відповідає і мові оригіналу, і авторському замислу, в мові перекладу – складна перекладацька задача.

У сучасному перекладознавстві визначено методи, придатні для передачі okazіоналізмів мови оригіналу на мову перекладу: порівняльний метод, аналітичний метод, лінгвістичне спостереження і узагальнення, а також перекладацькі трансформації: транскрипція і транслітерація, практичне транскрибування, калькування, аналоговий переклад, описовий переклад та ін.

У теоретичних і практичних дослідженнях пропонуються такі способи перекладу okazіоналізмів: функціональна заміна, переклад, транскрипція, транслітерація, калька, описовий переклад (експлікація), перекладний okazіоналізм [63, с. 14].

Дослідники В. Кикоть і М. Кулик виділяють такі основні способи перекладу okazіоналізмів, які допомагають зберегти оригінальність авторського слова та відповідність його перекладу: транслітерація, калькування, шляхом надання вже існуючому слову ще одного значення, шляхом конверсії, шляхом утворення складного слова або скорочення існуючого слова, за допомогою продуктивних афіксацій [29].

Отже, найбільш поширеними в практиці перекладачів є такі способи перекладу okazіоналізмів художнього тексту: шляхом підбору відповідного аналога на мові перекладу; шляхом транскрипції або транслітерації; метод калькування. Як бачимо, під час передачі okazіоналізмів у перекладі використовуються, головним чином, ті самі методи, що є основними при перекладі неологізмів, термінів, реалій.

Проведений аналіз українського перекладу романів Дж. К. Ролінг про Гаррі Поттера (6-10) показав, що перекладач В. Морозов (1-5) використовує такі способи перекладу okazіоналізмів, як:

1. Транскрипція та транслітерація. Це фонетичні або графічні способи перекладу okazіональних слів. При транскрипції акт перекладу замінюється актом запозичення звукової форми, при транслітерації – графічної форми.

Сутність транслітерації полягає в тому, щоб за допомогою українських букв передати букви, що складають іноземне слово. В українському перекладі знаходимо: *Knut* – *кнат*, *Ravenclaw* – *Рейвенклов*, *Gryffindor* – *Грифіндор*, *Quidditch* – *квідич*. Перекладач використовує цей прийом, передусім, при перекладацьких трансформаціях власних назв, назв географічних об'єктів, імен персонажів, назв явищ.

За допомогою транслітерації було переведено й такі важливі для фентезійного світу Дж. К. Ролінг, як *muggle* (*Mug* – дурень, простака;

жаргонне), людина, що не має магічної сили; звичайна людина: *muggle* – магл; *dementor* (*Demented* – божевільний), магічна істота, поцілунок якого позбавляє людину душі і позитивних емоцій: *dementor* – дементор.

За допомогою транслітерації було перекладено магічні заклинання:

Expecto Patronum (*expect* – очікувати, чекати; *patronus* – захисник, покровител) – *Експекто патронум*. Це заклинання, яке викликає захисника, що рятує від дементорів;

Expelliarmus (*expello* – викидати, виганяти; *armor* – броня) – *Експеліармус*. Це заклинання обеззброює, забирає в супротивника чарівну паличку

2. Калькування. За допомогою калькування у мові перекладу створюються нові слова або словосполучення, які копіюють структуру слова або словосполучення мови оригіналу. При повному калькуванні okazіоналізм перекладається буквально, тому відповідає в лексико-семантичному та стилістичному відношенні okazіоналізму мови оригіналу. За частковим калькуванням, одна частина слова або словосполучення передається буквально, а інша – створюється з мови оригіналу.

Дослідники вказують, що «перевага калькування полягає в його лаконізмі й простоті перекладацького еквівалента та його моносемантичного зв'язку з оригінальним словом» [29].

Наприклад: *Put-Outer* – світлогасник, *Chocolate Frogs* – шоколадні жабки, *Pumpkin Pasties* – пиріжки з гарбузом, *butterbeer* – маслопиво, вершкове пиво, *time-turner* – часоворот. Перекладач замінює складові частини безеквівалентної лексичної одиниці їх буквально відповідностями українською мовою.

Ще один приклад: *The deathday party* (назва восьмого розділу другої книги), де є okazіоналізм *deathday*, який ускладнює каламбур Дж. К. Ролінг, у перекладі – *смертенини*. Для калькування перекладач скористався антонімічним перекладом з «*birthday party*» – *іменини*, в результаті чого було збережено авторську гру слів, каламбур.

Оказіоналізм *Mudblood* (зневажливе позначення чарівників, які народились в сім'ї немагів, звичайних людей) перекладається за допомогою калькуванням обох частин оригінального слова (*mud* – бруд; *blood* – кров) як *бруднокровка*.

Cleansweep (*clean* – чистий, *sweep* – вимитати) – марка мітли, за допомогою якої персонажі творів грають у квідич, перекладено за допомогою калькування частин слова: *чистий* + *мести*: “*Чистомет*”.

Але поморфемний (послівний), буквальний переклад назви цього предмету здається не дуже вдалим, тому що в ньому не враховане значення англійського фразеологізму: “a clean sweep a) a very impressive victory in a competition, election etc”.

Зазначимо, що у другій книжці *Cleansweeps* перекладено за допомогою транслітерації як “*Клінсвіни*”. В отриманій лексичній одиниці внутрішня форма авторського оказіоналізму залишилася не висвітленою, гумор, з яким було створено це словом, залишився поза текстом.

3. Функціональна заміна використовується у тих випадках коли для перекладу без еквівалентного оказіоналізму потребується знайти функціональну відповідність.

Наприклад, оказіоналізм *Quick-Quotes Quill* перекладається В. Морозовим як *самописне перо*. Але в мові оригіналу всі частини цього слова починаються з однієї букви *Q* – *Quick* (*швидкий*) – *Quotes* (*цитата; цитувати, посилатися*) – *Quill* (*велике пташине перо; перо для письма (гусяче)*), а в перекладі ця літерна (звукова) особливість оказіоналізму не зберігається, а також втрачається смислові частини: *швидкий* (ця ознака предмету повністю відсутня в перекладі); *цитувати*, яка замінюється на більш загальне – *писати*.

4. Описовий переклад, який полягає в розкритті значення лексичної одиниці мови оригіналу за допомогою розгорнутих словосполучень, речень, у яких описуються суттєві ознаки або властивості явища, позначеного лексемою. Т. Гончарова вказує, що описовий переклад використовується для

перекладу кожного словосполучення, тому що іноді важко зрозуміти сенс, наводячи еквіваленти [17, с. 203].

Так, okazіоналізм Дж. К. Ролінг *Pensieve* (від *pensive* – обдумувати) в тексті позначає пристрій, що містить рідину та дозволяє передивлятися свої або чужі спогади, та використовувався для переосмислення тих чи тих подій, пошуку в них необхідних деталей. В. Морозов використовує описовий переклад: *Сито Спогадів*. Створений перекладачем okazіоналізм не є близьким до оригіналу ані за звучанням, ані за значенням його компонентів, але досить точно описує сутність і функції цього пристрою.

5. За допомогою афіксації (продуктивних суфіксів і префіксів). Морфологічний спосіб афіксації є найпоширеніший спосіб утворення okazіоналізмів і в українській, і в англійській мовах. Активно застосовується афіксація у перекладі.

Наприклад: *Remembrall* – *Нагадайко*, *Howler* – *ревун*, *Cauldron Cakes* – *Тортелики*, *Pumpkin pasties* – *Гарбузянчики*.

Okazіоналізм *remembrall* (куля, яка нагадує, що людина щось забула) – це складне слово, створене таким чином: дієслово *remember* (з випаданням голосної *e* для фонації) – пам'ятати зберігати в пам'яті + займенник *all* – весь. В українському перекладі це складне слово перетворюється на просте, похідне від дієслова *нагадувати*, утворене за допомогою суфікса *-ач* (продуктивна в українській мові модель) – *нагадував*. Зауважимо, що в іншому випадку (в перекладі другого роману) знаходимо інший переклад цього слова – *нагадайло* (перекладач обрав інший суфікс *-л (o)*, що змінило забарвленість слова: від нейтральної на розмовну)..

6. Шляхом утворення складного слова зі словосполучення (різновидом морфологічного способу словотвору: чистого словоскладання або словоскладання з афіксацією, а також за допомогою неморфологічного способу словотвору – зрощення). Наприклад: *Blibbering Humdinger* – *Бліберні хочкудики* (перше слово словосполучення – транслітерація, друге слово – зрощення: від українського виразу *хоч куди*).

Fizzing Whizbees (*Fizz* – шипіння, свист; ігристе вино; шипучка; *Wizz* – свист розтинає повітря; пронестися зі свистом; *Bee* – бджола) – чарівні кульки шербету, які можуть підняти на кілька дюймів того, хто їх їсть – *Шипучі свистобджілки*.

Цікавим є український переклад okazіоналізмів, побудованих на алітерації:

Fainting Fancies – *Завиванці-зомліванці*;

Puking Pastilles – *Батончики-блювончики*;

Nosebleed Nougat – *Пампушечки-зносаюшечки*.

У перших двох українських перекладах okazіональних назв ласощів зберігається гра з початковими буквами слів, обидва слова оригінальної номінації передаються двома словами, що допомагає зберегти авторський каламбур, створений комічний ефект. У третьому перекладі звукова гра оригінального okazіоналізму не зберігається, перекладач утворює власний okazіоналізм (*зносаюшечки < з носа юшка (тече)*). Як бачимо, перекладач лише зберігає комічний ефект okazіоналізму.

7. Прийом компенсації, що передбачає заміну непереданого елемента оригіналу аналогічним або яким-небудь іншим елементом, заповнення втрати інформації, щоб надати аналогічний (подібний) вплив на читача.

Наприклад: *S.P.E.W.* (*Society for Promotion of Elfish Welfare*) – *С.С.Е.Ч.А* (*Спілка Сприяння Ельфам-Чорноробам Англії*).

Абревіація-okазіоналізм є назвою організації, заснованої Герміоною Грейнджер задля поліпшення умови життя домових ельфів, в тому числі Доббі. В англійській мові слово *Srew* (укр. *блювотиння*) має негативну оцінку, тому перекладач намагався створити аббревіатуру таким чином, щоб залишити негативність конотації: *С.С.Е.Ч.А*.

N.E.W.T.s (*Nastily Exhausting Wizarding Tests* – екзамен вищого ступеня в Хогвартсі) – *НОЧІ* (*Напрочуд Обтяжливі Чарівницькі Іспити*).

Згідно зі словником, слово *nwt* має значення «any of various small salamanders (family Salamandridae) that are usually semiaquatic as adults» [82,

с. 963], отже перекладається словом *тритон*. В українському перекладі оказіональної абрєвіатури не збережено зв'язок назви з тваринним світом, хоча збережено кількість букв абрєвіатури та оформлення її у вигляді іменника у множині.

O.W.L.s (*Ordinary Wizarding Levels* – обов'язкові іспити, які учні Хогвартса здають в п'ятнадцять років) – *COBY* (Середня Оцінка Взірцевих Учнів).

За словником, слово *owl*, в яке складається абрєвіатура, означає «any of an order (Strigiformes) of chiefly nocturnal birds of prey with a large head and eyes, short hooked bill, strong talons, and soft fluffy often brown-mottled plumage» [82, с. 1032], українською перекладається як *сова*. В. Морозов використав такий переклад абрєвіатури, щоб залишити її звукову оболонку, відповідну до наявної в мові оригіналу за значенням: *owl* – *сова*.

Отже, В. Морозов, перекладаючи абрєвіатури, побудовані на грі слів, не завжди зберігає кількість букв, тобто слів із яких побудовано абрєвіатуру, змінює значення цих слів, але за допомогою прийому компенсації йому вдалося передати загальний смисл оказіоналізму, його конотацію.

Погодимось із висновком, зробленим О. Панченко: в скороченнях, що містять каламбур, відбивається винахідливість їхніх творців, які «часто починають з абрєвіатури слова, яке вони хочуть отримати, а потім вже вигадують розшифрування кожного окремого слова, намагаючись пов'язати їх одне з одним» [48, с. 66].

8. Шляхом надання вже існуючому слову ще одного значення. Семантичні оказіоналізми оригіналу в українському перекладі передаються словами, що вже є в мові перекладу, але також набувають у тексті нового відповідного значення.

Наприклад, слово *chaser* (переслідувач; мисливець) у творах про Гаррі Поттера означає гравця у квідич, функція якого відібрати квоффл у команди противника і закинути цей м'яч в одне з трьох кілець суперника, принісши

своїй збірній десять очок при кожному попаданні. В українському тексті *chaser* перекладається як *мисливець*.

Семантичний okazіоналізм *keeper* (з англійської мови – доглядач; хранитель; сторож; власник; воротар) номінує воротаря, який в грі квідич спостерігає за тим, щоб в три кільця своєї команди не закинули м'ячі. В українському тексті це слово перекладається, як *воротар*.

Семантичний okazіоналізм *seeker* (англ. пошукувач, людина, яка шукає що-небудь) вживається з новим значенням – гравець, який повинен відшукати і зловити Золотий сніч раніше гравця супротивників. В українському перекладі використовується слово із більш загальним значенням – *ловець*.

9. Створення власного okazіоналізму. За цим методом, перекладачу необхідно створити власний okazіоналізм, який найбільш точно передавав би зміст, семантичне та стилістичне значення, вкладене автором в okazіональне слово твору оригіналу. В. Морозов утворив okazіональне словосполучення *Медові Руці – Honeydukes Sweetshop* – назва магазину солодоців. Зрозуміло, що перекладаючи okazіоналізми будь-якими способами перекладач створює нові, власні слова, проявляючи в цьому процесі креативність і володіння словом як таким. У цьому аспекті можна вважати створеними власними okazіоналізмами й такі переклади: *Nosebleed Nougat – Пампушечки-зносаюшечки*, *Puking Pastilles – Батончики-блювончики*, *Fainting Fancies – Завиванці-зомліванці*, *Blibbering Humdinger – Бліберні хочкудики* та ін.

Аналіз показує, що В. Морозов у перекладах okazіоналізмів найчастіше використовує транскрибування та транслітерацію з метою збереження їх оригінального звучання: *Felix Felicis (Фелікс Феліціс)*, *Beuxbatons (Бобатон)*, *parseltongue (парселмова)*. Але дуже часто підходить до цього творчо. Наприклад, перекладаючи okazіоналізм *Transfiguration* (магічна дисципліна, яка вивчає те, як магічним способом перетворювати одні предмети та істоти в інші), В. Морозов залишив без змін практично все слово, лише адаптував оригінальний суфікс *-ation* на *-ація*. У результаті використання часткової

транслітерації було отримано слово *Трансфігурація*, яке не має такого відкритого значення, як в мові оригіналу, але загалом зберігає звучання, вписується в текст і подібна до назв наукових і навчальних дисциплін в українській мові.

Golden Snitch (м'яч, яким грають у квідич) – *Golden* – золотий, *snitch* – донощик, інформатор (жаргонне). Особливістю цього м'яча є те, що він постійно тікає від гравців, тому його дуже важко впіймати. В. Морозов дослівно переклав першу частину словосполучення, *золотий*, та транскрибував другу – *снич*, тому в результаті в нього вийшов власний okazionalizm *Золотий Снич*, який, хоч і не передає зміст оригінального сполучення слів, все ж зберігає його звучання.

У табл. 2.1 наведено деякі okazionalizmi, створені Дж. К. Ролінг, та їх український переклад, зроблений В. Морозовим.

Таблиця 2.1

Порівняння okazionalizmів Дж. К. Ролінг та їх українського перекладу (В. Морозов)

| Оказіоналізми Дж. К. Ролінг | Переклад В. Морозова |
|------------------------------------|-----------------------------------|
| Muggle | магл |
| Dementor | дементор |
| Put-Outer | світлогасник |
| Knut | кнат |
| Sickle | серпик |
| Galleon | галеон |
| Quidditch | квідич |
| Hogwarts | Гогвортс |
| Slytherin | Слизерин |
| Hufflepuff | Гафелпаф |
| Gryffindor | Ґрифіндор |
| Ravenclaw | Рейвенклов |
| Azkaban | Азкабан |
| Honeydukes Sweetshop | Медові Руці |
| Bertie Bott's Every-Flavour Beans | горошок на кожен смак "Берті Бот" |
| Drooble's Best Blowing Gum | жуйка "Друбл" |
| Chocolate Frogs | шоколадні жабки |
| Pumpkin Pasties | пиріжки з гарбузом, гарбузянчики |

Продовження табл. 2.1

| | |
|--|---|
| Cauldron Cakes | Тістечка з казана |
| Liquorice Wands | локричні палички |
| Cauldron Cakes | Тортелики |
| Blibbering Humdinger | Бліберні хочкудики |
| Fainting Fancies | Завиванці-зомліванці |
| Puking Pastilles | Батончики-блювончики |
| Nosebleed Nougat | Пампушечки-зносаюшечки |
| Fizzing Whizbees | Шипучі свистобджілки |
| Butterbeer | маслопиво, вершкове пиво |
| Remembrall | Нагадайко, нагадувач |
| Alohomora | Алогомора |
| Quaffle | квафел |
| Bludger | бладжер |
| Golden Snitch | Золотий Снич |
| Leg-Locker Curse “Locomotor Mortis” | закляття “ноги під замком” «Локомотор Мортіс» |
| Petrificus Totalus | Петрифікус Тоталус |
| Nimbus | Німбус |
| Time-Turner | часоворот |
| Horcrux | горокракс |
| Quick-Quotes Quill | самописне перо |
| Howler | ревун |
| Pensieve | сито спогадів |
| Portkey | Летиключ |
| Omnisculars | омнінокль |
| Sneakoscope | плутоскоп |
| Spellotape | чарівний скотч |
| Polyjuice potion | багатозільна настійка |
| Animagus | анімаг |
| Squib | сквиб |
| Cleansweeps | “Чистомет”, “Клінсвіпи” |
| Mudblood | бруднокровка |
| Deathday party | Смертенини |
| Erumpent | різкопроривець |
| S.P.E.W. (Society for Promotion of Elfish Welfare) | С.С.Е.Ч.А. (Спілка Сприяння Ельфам-Чорноробам Англії) |
| N.E.W.T.s (Nastily Exhausting Wizarding Tests) | НОЧІ (Напрочуд Обтяжливі Чарівницькі Іспити) |
| O.W.L.s (Ordinary Wizarding Levels) | СОВУ (Середня Оцінка Взірцевих Учнів) |
| The Mirror of Erised | Дзеркало Яцрес |
| Diffindo | Діффіндо |

Продовження табл. 2.1

| | |
|---------------------|-------------------|
| Veela | віїла |
| The Whomping Willow | Войовнича верба |
| Gringotts | Ґрінготс |
| Death Eaters | смертежери |
| Mediwizard | Чармедик |
| Metamorphmagus | метаморф |
| Veritaserum | сироватка правди |
| Buckbeak | Бакбик |
| Beuxbatons | Бобатон |
| Felix Felicis | Фелікс Фелі |
| Parseltongue | парселмова |
| Transfiguration | Трансфігураці |
| Expecto Patronum | Експекто патронум |
| Expelliarmus | Експеліармус |
| Seeker | ловець |
| Keeper | воротар |
| Chaser | мисливець |

Отже, проведений нами порівняльний аналіз оригінальних okazionalizmiv і їх українського перекладу, показав, що частіше за все В. Морозов повністю або частково транскрибує та транслітерує okazionalizmi, створені Дж. К. Ролінг. На нашу думку, цей спосіб перекладу був вибраний для приближення до оригінального (англійського) звучання тексту, що створює додаткову атмосферу таємничості, загадковості, що відповідає поетиці творів жанру фентезі. За необхідності більш точно передати значення слова перекладач застосовує калькування, описовий метод, функціональну заміну, прийом компенсації, а також морфологічні та неморфологічні способи словотвору. За допомогою цих методів перекладу В. Морозов створює okazionalni slova, що калькують, описують або передають основне значення оригінальних okazionalizmiv. Недоліком перекладів В. Морозова є наявність у них лексичних розбіжностей (один той самий предмет у перекладах різних романів циклів перекладається по-різному), перевантаження транслітерацією (в деяких випадках, на нашу думку, доцільним був би описовий метод або калькування), що може утруднювати сприймання читачів, адже книги Дж. К. Ролінг написано,

передусім, для дитячої та підліткової аудиторії. Загалом, обрана перекладачем методика перекладу, з одного боку, зберігає певну звучання оригінального тексту фентезі, а з другого – не переобтяжує текст перекладу новими, важкими для розуміння та вимови словами. За рахунок цього його текст звучить наближено до оригінального, у багатьох місцях зберігається його звучання, але не з'являється багато незрозумілих слів.

2.3. Тематичні групи okazіоналізмів-реалій та їх переклад

Найменування реалій як лінгвістичне явище стосується безеквівалентної лексики, тобто лексичних одиниць, які не мають у мові перекладу відповідників, еквівалентів. Безеквівалентна лексика відноситься до сфери фонових знань. Перекладач будь-якого тексту стикається з проблемою адекватного відтворення реалій, які є в житті носіїв мови оригінали, але яких немає у носіїв мови перекладу. Особливо складним є переклад okazіональних предметів, географічних назв, об'єктів тощо, яких немає взагалі у реальному житті, вони є плодом уяви їхнього автора, тим паче якщо йдеться про художній світ творів жанру фентезі.

Але, як і будь який неологізм, okazіональні назви реалій створюються на підґрунті мови оригіналу, тому для з'ясування значення, що було вміщено в нове слово його автором, перекладачеві необхідно мати глибокі лінгвокультурологічні знання щодо мови оригіналу, широкий кругозір.

У сучасному перекладознавстві (Р. Зорівчак [26], В. Коптілов [34; 35], І. Литвин [39] та ін.) стверджується думка, що між лексичними одиницями мови оригіналу та мови перекладу наявні певні семантичні відповідності, а саме:

- 1) повна відповідність,
- 2) часткова відповідність,
- 3) відсутність відповідності.

Саме тоді коли відповідність однієї лексичної одиниці однієї мови в складі іншої мови відсутня, говорять про без еквівалентну лексику. Характерною ознакою безеквівалентних слів є неможливість їх перекладу на інші мови за допомогою постійної відповідності, їх невідповідність іншим словам мови перекладу. Але це не значить, що їх неможна перекласти, просто процес перекладу ускладнюється, навіть стає ще більш творчим, креативним.

За визначенням Ф. Бацевича, «без еквівалентність мовних одиниць (лат. *aequus*– рівний + *valens, valentis* – такий, що має силу, значення) – відсутність будь-яких спільних семантичних компонентів у змісті (структурі значення) слів (лексем) мов, якими користуються учасники міжкультурної комунікації» [3, с. 24].

Отже, при перекладі okazіоналізмів необхідно послуговуватися не тільки знанням мови оригіналу, але й фоновими знаннями, знаннями лінгвокультурного, соціокультурного, національно-культурного їх контексту.

Okazіоналізми, створені Дж. К. Ролінг, безсумнівно, у своїй більшості є без еквівалентною лексикою, тому що позначають реалії вигаданого письменницею художнього фентезійного світу. Усі добрані нами okazіоналізми та їх українські переклади можна поділити на групи відносно номінації ними безеквівалентних реалій. Коротко схарактеризуємо ці групи.

1. Ономастичні реалії. Власне ім'я завжди є носієм країнознавчої, культурної інформації. Проведений аналіз творів Дж. К. Ролінг свідчить, що авторка активно використовує як реально існуючі власні назви, так і придумані нею самою.

Ономастичні реалії поділяються на топоніми (географічні назви) та антропоніми (ім'я та прізвища людей).

Більшість топонімів авторки є okazіональними, в українському перекладі В. Морозом послуговується транслітерацією та транскрибуванням, тому назви міст, селищ, гуртожитків, будов тощо звучать, загадково

створюються світ таємничий світ чарівників і магів. Наприклад: *Slytherin* – Слизерин, *Hufflepuff* – Гафелпаф, *Ravenclaw* – Рейвенклов, *Azkaban* – Азкабан.

Імена та прізвища персонажів, навпаки, здебільшого є невигаганими. Це або реальні імена та прізвища, які належать до реального ономастикону Великої Британії, або імена міфологічних героїв, історичних діячів, літературних персонажів.

Імена першої групи належать студентам, що навчаються в магичній школі, наприклад: *Ronald (Ron), Harold; Harry, Miles, Roger, Geoffrey; Hannah, Katie, Andrew, Zachariah, Michael; Morag, Kenneth (шотл.); Seamus, Cormac (ірл.); Lavender, Laura, Rose, Pansy; Luna, Draco, Penelope, Vicky (Victoria), Mandy, Marcus, Hermione / Рональд, Гарольд, Гаррі, Роджер, Лаура, Роуз, Луна, Пенелопі та ін.*

Прізвища студентів також не виділяються від тих, що реально існують у жителів Великої Британії: *Johnson, Parkinson, Stimpson, Robins, Jordan, Nott; Finnegan, Creevy, Bole, Quirke; McDougal, Macmillan, McDonald, Carmichael; Pritchard, Davies, Thomas, Cadwalled; Potter, Granger, Abbot, Bell, Towler, Kirk, Smith, Wood, Sloper, Frobisher, Boot, Chambers, Harper; Longbottom, Bletchley, Bulstrode, Brocklehurst, Corner, Cornfoot, Entwhistle, Fawcett, Edgcomb, Arkerly, Stebbins, Caldwell, Abercombie, Whiteby, Greengrass; Lovegood, Malfoy, Brown, Flint / Джонсон, Паркінсон, Робінс, Мак Дональд, Девіс, Поттер, Сміт, Вуд, Браун, Флінт та ін.*

Іменами другої групи зветься чарівники:

Agrrippa, Paracelsus, Ptolemy, Nicolas Flammel / Агріппа, Парацельс, Птоломей, Ніколя Фламель – імена реальних історичних діячів;

Arthur, Morgana, Merlin / Артур, Моргана, Мерлін – імена літературних персонажів (цикл про короля Артура);

Sibyll, Minerva, Dedalus, Remus, Argus, Fenrir, Andromeda, Circe, Meropa, Morfin, Alecto, Amicus, Orion, Cassiopea, Arctus, Pollux, Phyllida, Romona, Rosmerta / Сивілла, Мінерва, Дедал, Рем, Аргус, Андромеда, Морфей, Оріон, Кассіопея, Поллук та ін. – імена міфологічних героїв.

На нашу думку, використання письменницею реальних імен створює атмосферу реальності того, про ще йдеться в романах, уможлиблює події, наближуючи художній світ до реального світу.

Літературні, історичні та міфологічні імена виконують також характерологічну функцію в тексті – показують авторську позицію щодо персонажа твору, надають йому першу оцінку, підштовхують читача до розуміння його характеру.

Привертає увагу персонаж *Rita Skeeter* (американський сленг: *Skeeter* – *москіт*) – *Pima Skіter*, незаєстрований анімаг, може перетворюватися може перетворюватися на жука, працює кореспондентом, полюбляє збирати конфіденційну інформацію тощо. Перекладач не відтворює внутрішню форму прізвища, а лише транслітерує його зовнішню форму.

Підкреслимо, що антропоніми та топоніми перекладач здебільшого транслітерує або добирає аналог, наявний в українській мові.

Зазначимо, що аналоговий переклад – заміна лексичної одиниці вихідної мови у мові перекладу за допомогою аналогової лексичної одиниці, наприклад: *Dedalus, Remus, Argus* – *Дедал, Рем, Аргус*.

2. Зміст фонові інформації охоплює специфічні факти історії, державного устрою, культури, географічні та природні особливості, характерні предмети побуту, матеріальної культури минулого та сучасності, тобто різноманітні реалії. Більшість із цих реалій є безеквівалентними.

Дж. К. Ролінг, створюючи фантастичний світ своїх книжок, наповнила його необхідними деталями, чарівними предметами, культурно-історичними ознаками, побутовими речами. Саме тому цей художній світ став цікавим мільйонам читачів.

Коротко схарактеризуємо лексичні одиниці та їх український переклад, за допомогою яких передається художня реальність романів-фентезі Дж. К. Ролінг.

2.1. Назви побутових реалій, страв, напоїв:

- житло, побутові речі: *The Mirror of Erised* – Дзеркало Яцрес. *Erised*, співзвучне англійському слову *arise* (воскрешати, відроджувати). Є паліндромом англійського слова *desire* (бажання). У цьому дзеркалі всі слова відбиваються навпаки. Тому й було створено цей оказіоналізм. В. Морозов у своєму перекладі урахував цю властивість артефакту: *Дзеркало Яцрес – Дзеркало Серця*.

Письменниця утворила достатню кількість найменувань страв, ласощів, напоїв, наприклад: *Butterbeer* – маслопиво, *Cauldron Cakes* – Тортелики, *Pumpkin pasties* – Гарбузянчики, *Blibbering Humdinger* – Бліберні хочкудики, *Fainting Fancies* – Завиванці-зомліванці тощо.

Цікаво, що письменниця вказує: за смаком *Butterbeer* (маслопиво) подібне ірискам;

- види діяльності. *Auror* – мороковець. Це професія чарівників, які захищають магічний світ від темних сил. В авторському оказіоналізмі відчувається зв'язок з міфічним персонажем *Авророю*, богинею ранкової зорі, яка приносить перші промені сонця. Перекладач використав антонімічний переклад: *мороковці* борються з мороком, темнотою, темними силами;

- грошові знаки, одиниці виміру. Дж. К. Ролінг розробила систему грошових одиниць, які діють в світі Гаррі Поттера: дрібною монетою є мідний *Knut* (кнут), потім за цінністю йде срібний *Sickle* (серпик), найціннішою монетою є *Galleon* (галеон). В одному галеоні – 17 серпиків, а в одному серпику – 29 кнутів;

- свята, ігри. *Quidditch* (квідич) – вигадана спортивна гра, в яку грають персонажі романів, літаючи на мітлах. Зауважимо, що сьогодні в нашому реальному світі ця вигадана гра стає дедалі популярнішою. У неї грають у деяких коледжах США та Великобританії, навіть проводяться різноманітні турніри. Правда, гравці не літають на мітлах, а бігають з ними. *Queerditch Marsh* (Queer – чудернацький, ditch – рів, marsh – болото) – місце, де виникла ця гра, детально описано в книзі «Квідич крізь віки».

2.2. Назви етнографічних і міфологічних реалій:

- етнічні та соціальні групи. Їх представники.

У світі магів живе *Squib* (*squib* – малозначуща людина, погана людина – розмовне) – потомок магів, але за яких-то невідомих причин він не володіє магичною силою. В. Морозов транслітерує це слово: *сквиб*;

- божества, казкові істоти, легендарні місця. Наприклад, *Dementor* – *дементор*. Оказіоналізм походить від латинського слова *Demens* – безумний, божевільний; або той, хто позбавляє розуму (*de-* – префікс із значенням позбавлення + *mens* – розум + суфікс (флексія) – назва роду діяльності, професії). Крім того, можна в цьому слові побачити зв'язки зі словом *демон* (*demon*), що однаково вимовляється і в латинській, і в англійській, і в українській мовах.

2.3. Лексика, що позначає реалії світу природи:

- тварини. *Thestral* (*тестрал* – у перекладі використано транслітерацію) – величезний вороний крилатий кінь, схожий на скелет, морда в нього подібна морді дракона. *Тестрала* можуть бути видимими лише для тих людей, хто бачили смерть;

- рослини. *Whomping Willow*: *whop* – бити, колотити; *Willow* – верба, але в розмовній британській мові існує ще одне значення – бита (це знаряддя для крикету, бейсболу робиться з верби), тому оказіоналізм має подвійну мотивацію.

У перекладі В. Морозова – *Войовнича Верба* – зберігається фоностилістичний ефект оригіналу (у назві переважає буква *w-w-w-w*, чим створюється свист вітру; в українському перекладі: *вой-в-в*). Зауважимо, що переклад здійснювався шляхом функціональної заміни, формі надано було більше значення, чим змісту, але загальний смисл оказіоналізму відтворено вірно.

2.4. Лексика, що позначає реалії державно-адміністративного устрою, суспільного життя (актуальні та історичні):

- адміністративні одиниці, державні інститути. Наприклад, назву банку *Gringotts* перекладач транслітерує *Грінґотс*. Хоча цей okazіоналізм має прозору внутрішню форму: *Gring* (*Green* – зелений) + *gotts* (можливо, від *Goth* – гот, варвар). *Gringotts* – національний банк магічної Британії, яким володіють гобліни – зеленого кольору маленькі істоти із поганим характером;

- суспільні організації, партії, їх функціонери, прибічники. *Death Eaters* (*смертежери*) – організація темних чаклунів під проводом Волан-де-Морта;

- професії, титули, звання. Наприклад: *Mediwizard* – чармедик. Перекладач застосував прийом функціональної заміни: змінив місцями основи, утворився телескопічний okazіоналізм.

Отже, у створенні таємничого світу книг Дж. К. Ролінг важливу роль відіграють okazіоналізми, які дозволяють конструювати вторинний світ тексту фентезі (його міфологію, історію, культуру, державний устрій тощо). Підкреслимо, що В. Морозову більшою мірою вдалося зберегти чарівність мови письменниці та знайти необхідні відповідники безеквівалентної лексики, за допомогою якої цей вторинний світ наповнюється необхідними деталями, та наближається до реальності.

Висновки до другого розділу

У результаті дослідження, було розглянуто та проаналізовано okazіоналізми Дж. К. Ролінг у романах про Гаррі Поттера, а також систематизовано способи їх українського перекладу.

Більшість топонімів авторки є okazіональними, в українському перекладі В. Морозовим послуговується транслітерацією та транскрибуванням, тому назви міст, селищ, гуртожитків, будов тощо звучать загадково, створюється світ таємничий світ чарівників і магів.

Імена та прізвища персонажів, навпаки, здебільшого є невигаганими:

- 1) реальні імена та прізвища, які належать до реального ономастikonу Великої Британії;
- 2) імена міфологічних героїв, історичних діячів, літературних персонажів.

Безеквівалентна лексика – це лексичні одиниці, які не мають у мові перекладу відповідників, еквівалентів, а також відносяться до сфери фонових знань.

Характерна ознака безеквівалентних слів – неможливість їх перекладу на інші мови за допомогою постійної відповідності, їх невідповідність іншим словам мови перекладу.

Зміст фонові інформації охоплює специфічні факти історії, державного устрою, культури, географічні та природні особливості, характерні предмети побуту, матеріальної культури минулого та сучасності, тобто різноманітні реалії.

Аналіз українського перекладу романів Дж. К. Ролінг показав, що найбільш найуживанішим способами перекладу okazіоналізмів є транскрипція, транслітерація, калькування. Менш уживані способи: конверсія, утворення складного слова або скорочення існуючого слова, надання вже існуючому слову ще одного значення.

Дж. К. Ролінг, створюючи фантастичний світ своїх книжок, наповнила його необхідними деталями, чарівними предметами, культурно-історичними ознаками, побутовими речами. Саме тому цей художній світ став цікавим мільйонам читачів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі визначено та схарактеризовано способи перекладу okazіоналізмів у літературі фентезі. Результати проведеного дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

1. На підґрунті вивчення й аналізу наукової літератури встановлено, що фентезі – особливий жанр фантастики, для якого притаманні такі ознаки: казково-міфологічна та пригодницька основа; ірреальна картина світу, побудована за міфологічною моделлю, що не пов'язана з науково-технічним прогресом і науковим мисленням; фантастичний тип образності (умовність, порушення логічних зв'язків, форм, пропорцій, якостей того, що зображується); жанровий синтез.

Визначено, що okazіоналізм – це індивідуально-авторський неологізм, утворений за мовною словотвірною моделлю мови оригіналу та вживаний у певному контексті для позначення певного поняття, предмету, явища, для якого не було найменування в мові або яке не існувало раніше.

Типи okazіоналізмів: фонетичні; графічні; лексичні; морфологічні (граматичні); синтаксичні; фразеологічні.

Першочерговим завданням перекладача художнього тексту є збереження індивідуальності та адаптація матеріалу під конкретну культуру, історичну епоху, національно-культурні традиції.

Мета адекватного художнього перекладу – точна передача мовою перекладу змісту та форми (відтворення художньої виразності, естетичного значення) оригіналу.

Адекватним і еквівалентним перекладом художнього твору є такий, що повною мірою передає замисел автора, усі смислові відтінки оригіналу, забезпечує повноцінну формальну та стилістичну відповідність йому.

2. Проведений нами порівняльний аналіз оригінальних okazіоналізмів Дж. К. Ролінг і їх українського перекладу В. Морозовим, показав наступне:

По-перше, частіше за все В. Морозов повністю або частково транскрибує та транслітерує okazіоналізми, створені Дж. К. Ролінг. Цей спосіб перекладу був вибраний для приближення до оригінального (англійського) звучання тексту, що створює додаткову атмосферу таємничості, загадковості, що відповідає поетиці творів жанру фентезі.

По-друге, за необхідності більш точно передати значення слова перекладач застосовує калькування, описовий метод, функціональну заміну, прийом компенсації, а також морфологічні та неморфологічні способи словотвору. За допомогою цих методів перекладу В. Морозов створює okazіональні слова, що калькують, описують або передають основне значення оригінальних okazіоналізмів.

По-третє, недоліком перекладів В. Морозова є наявність у них лексичних розбіжностей (один той самий предмет у перекладах різних романів циклів перекладається по-різному), перевантаження транслітерацією (в деяких випадках, на нашу думку, доцільним був би описовий метод або калькування), що може утруднювати сприймання читачів, адже книги Дж. К. Ролінг написано, передусім, для дитячої та підліткової аудиторії.

Загалом, обрана перекладачем методика перекладу, з одного боку, зберігає певну звучання оригінального тексту фентезі, а з другого – не переобтяжує текст перекладу новими, важкими для розуміння та вимови словами. За рахунок цього його текст звучить наближено до оригінального, у багатьох місцях зберігається його звучання, але не з'являється багато незрозумілих слів.

3. У створені таємничого світу книг Дж. К. Ролінг важливу роль відіграють okazіоналізми, які дозволяють конструювати вторинний світ тексту фентезі (його міфологію, історію, культуру, державний устрій тощо). Підкреслимо, що В. Морозову більшою мірою вдалося зберегти чарівність мови письменниці та знайти необхідні відповідники безеквівалентній лексиці, за допомогою якої цей вторинний світ наповнюється необхідними деталями, та наближається до реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрук І. В. Когнітивні та мовні механізми утворення неологізмів та okazіоналізмів у творах жанру фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів). *Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ ВМУРОЛ «Україна»*: 2010. №1. URL: http://www.univerua.rv.ua/VNS1/Aleksandruk_I.V.pdf
2. Бабенко В. М. Художній переклад: історія, теорія, практика: навч. посіб. Ч. 1. Українська перекладацька школа; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2007. 325 с.
3. Бацевич Ф. С. Словник міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с. (Словники України)
4. Бернадська Н. І. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві : автореф. дис. ... док. філолог. наук: 10.01.06. Київ, 2005. 36 с.
5. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: підручник. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2009. 519 с.
6. Бойчук М. Параметризація поняття okazіоналізм. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 23. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_23_3
7. Величенко О. В. Лінгвостилістичні особливості англomовного гумористичного роману-фентезі та їхній переклад українською. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*: Лінгвістичні науки: зб. наук. праць. Одеса: Астропринт, 2020. № 30. С. 39-57.
8. Веретюк Т., Киричук С. Жанр міського фентезі в українській літературі. *Сучасні філологічні і методичні студії: проблематика і перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. для науковців, викладачів, учителів, здобувачів вищ. освіти, Харків, 18 трав. 2022 р. /

Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред) та ін.]. Харків : [б. в.], 2022. С. 105–108.

9. Винарчик О. «Магічна» термінологія «Гаррі Поттера» у творчості Джоан Кетлін Роулінг. *Актуальні проблеми сучасної термінології*. Збірник наукових праць: Матеріали регіонального науково-практичного семінару. Дрогобич, 2009. С. 156–159.

10. Віняр Г. М., Шпачук Л. Р. Словник новотворів української мови (кінець 80-х –початок 90-х років ХХ століття). Кривий Ріг, 2000. 117 с.

11. Віняр Г. М., Шпачук Л. Р. Словник новотворів української мови кінця ХХ століття. Вип. 2. Кривий Ріг, 2002. 180 с.

12. Власенко І. В. Типи okazіоналізмів в жанрі фентезі (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Чорномор. нац. ун-т ім. Петра Могили; Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2018. 258 с.

13. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект): монографія. Рівне : Перспектива, 2004. 524 с.

14. Вокальчук Г. М. Okazіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття : автореф. дис. д-ра філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2009. 38 с.

15. Вокальчук Г. М. Я – безразковості поет (Словотворчість М. Семенка): монографія. Рівне : Перспектива, 2006. 201 с.

16. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища шк., 1985. 360 с.

17. Гончарова Т. Є. Okazіональне слово і контекст. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2010. С. 199–206.

18. Дзюбіна О. Диференціальні ознаки неологізмів і okazіоналізмів. *Вісник Львівського університету*. Серія іноземні мови. 2014. Вип. 22. С. 78–84.

19. Денисова І. В. Оказіональне слово як одна зі стилістичних особливостей жанру фентезі. *Серія «Філологія. Мовознавство»*: збірник наукових праць. Миколаїв, 2013. 31–36 с.

20. Долгова Ю. Ю., Фролова І. Є. Особливості перекладу слів-реалій у художніх творах жанру фентезі. *In Statu Nascendi. Теоретичні та прагматичні проблеми перекладознавства*: Збірник студентських статей. Вип. 15. Харків: НТМТ, 2014. 212 с. С.73-79.

21. Дудніков М. О. Жанр російського історичного роману (кінець XIX ст. – 20-ті роки XX ст.): поетика, типологія, шляхи розвитку: монографія. Київ: Видавництво ТОВ ВНП «Інтерсервіс», 2014. 362 с.

22. Дядечко Л. А. Оказіоналізми в сучасних рекламних текстах: когнітивно-прагматичний і соціофункціональний аспекти. *Studia Linguistica*. Випуск 3. 2009. С.76-83.

23. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори у поетичному дискурсі 80-90 років XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2003. 20 с.

24. Жлуктенко Ю. А. Березинский В. А. Английские неологизмы. Київ: Наукова думка, 1983. 154 с.

25. Зацний Ю. А., Янков Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Вінниця: Нова Книга, 2008. 360 с.

26. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. (На матеріалі англомовних перекладів укр. прози). Львів: Вид-во при Львівському університеті, 1989. 216 с.

27. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів [за ред. С. Я. Єрмоленко]. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

28. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова Книга, 2004.

29. Кикоть В. М., Кулик М. О. Особливості та засоби перекладу лексичних okazіоналізмів у творах наукової фантастики. URL: http://www.rusnauka.com/38_NII_2015/Philologia/6_201161.doc.htm
30. Клименко Л. В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті Євроінтеграції. *Літературознавчі студії*. 2015. С. 228–235.
31. Коваль Т. Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія. Лінгвістика і літературознавство. 2011. С. 468–475.
32. Колоїз Ж. В. Тлумачно-словотвірний словник okazіоналізмів. Кривий Ріг: ТОВ «ЯВВА», 2003. 168 с.
33. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: монографія. Київ: Акцент, 2007. 311 с.
34. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1971. 130 с.
35. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. Київ: Юніверс, 2002. 280 с.
36. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: «Нова книга». 2001. 448 с.
37. Кравчук Л. В. Семантико-функціональний потенціал okazіоналізмів у текстах засобів масової інформації початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2016. 20 с.
38. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції: монографія. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 470 с.
39. Литвин І. М. Перекладознавство: науковий посібник. Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. 288 с.
40. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.; Т. 2. 624 с. (Енциклопедія ерудита).

41. Лощинова І. С. Неолексика у творах письменників Дніпропетровщини: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпро, 2016. 283 с.
42. Матвеева Т. С. Романний дискурс української літератури другої половини ХІХ століття як метатекст: модель світу, жанрові трансформації: дис. докт. філолог. наук: 10.01.01. Харків, 2017. URL: <http://blanki-ua.com.ua/other/18495/index.html?page=2>
43. Молодча Н. С. Семантичні okazaціоналізми в сучасному англomовному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2011. 20 с.
44. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови: підруч. для ін-тів і фак. інозем. мов. Харків: Основа, 1993. 256 с.
45. Мохначева О. В. Становление фантастики в мировой литературе: методическое пособие к спецкурсу на филол. факультетах пед. университетов и гимназий. Київ, 1994. 65 с.
46. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : [навч. посіб]. Вінниця: Нова книга, 2008. 200 с.
47. Олійник С. М. Інтертекстуальні та жанрово-стилістичні параметри фантастики Олесья Бердника: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 – українська література. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2009. 19 с.
48. Панченко О. Деякі засоби перекладу «вигаданих» слів. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. Випуск 175. 2017. С. 657-662.
49. Переклад як процес: [навч. посіб.] / [укл.: А. Є. Нямцу, І. Л. Тарангул]. Чернівці: Рута, 2008. 36 с.
50. Петров-Расторгуєв Є. Є., Кудрявцева Н. С., Карпенкова Н. Ю. Лексико-стилістичні особливості термінів-оказіоналізмів у науково-фантастичній літературі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. № 37 том 4. 2018. С. 85-87.

51. Полюжин М. М., Максимчук Н. М., Омельченко Л. Ф. Теорія і практика перекладу з англійської мови на українську: навчальний посібник. Київ: УМК ВО, 1991. 96 с.
52. Ребрій О. В. Оказіоналізми в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Харків. 1997. 20 с.
53. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
54. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Київ–Полтава: Довкілля, 2010. 844 с.
55. Сеньків О. М. Індивідуально-авторська назва в англійській мові дитячому фентезі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2017. №27, том 2. С. 121–125.
56. Собчук Л.В. До англійської рецепції малої прози Миколи Вінграновського. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». 2012. С. 106-109.
57. Стужук О. І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX-XX ст.): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.06. Київ, 2006. 18 с.
58. Сучасний словник іноземних слів / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 494 с.
59. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу; пер. с фр. Б. Нарумова. URL: <http://vikent.ru/enc/3239/>
60. Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2005. 19 с.
61. Українська мова: Енциклопедія / [Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.]. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
62. Усаченко І. В., Мартиросова А. С. До проблеми перекладу авторських неологізмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022 № 55. С. 182-186.

63. Фоміна Л. В. Особливості перекладу художніх творів: методично-навчальний посібник з дисципліни «Особливості перекладу художніх творів» для магістрів за спеціальністю «Переклад». Дніпропетровськ: вид-во НГУ, 2015. 178 с.

64. Чорний Г. Визначення ознак жанру фентезі як літературознавча проблема. *Актуальні проблеми слов'янської філології: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* / Укладач І. М. Бакаленко. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2021. С. 112-114.

65. Broderick D. Reading SF as a Megatext. *The New York Review of Science Fiction*, #47, 1992. P 8-11.

66. Conquest Robert. Science Fiction and Literature. *Science Fiction: Collection of Critical Essays*. N. Y.: Ed. by M. Rose. 1976. 174 p. P. 34.

67. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 1995. 489 p.

68. Durst U. *Theorie der phantastischen Literatur*. Berlin; Münster: Lit, 2010. URL: <https://books.google.by/books?id=QTAu3ZDpjDUC&printsec=copyright&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

69. Freedman C. *Critical Theory and Science Fiction*. Hanover, NH: Wesleyan UP, 2000.

70. Guin U. K. Le, Wood S. *The Language of the Night: Essays on Fantasy and Science Fiction*. New York: Perigee, 1980.

71. Gunn J. E. *Inside Science Fiction: Essays on Fantastic Literature*. San Bernardino, CA: Borgo, 1992.

72. Howard J., Amvela E. Ze. *Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology* London, New York: Continuum, 2001. 216 p.

73. James E. *Science Fiction in the Twentieth Century*. New York: Oxford UP, 1994.

74. Lem S., Rottensteiner Ed. F. *Microworlds: Writings on Science Fiction and Fantasy*. New York: Harcourt, 1984.

75. Luckhurst R. *The Many Deaths of Science Fiction: A Polemic*. *SFS 21.1* (March 1994). P. 35-50.

76. Merriam–Webster URL: <https://www.merriamwebster.com/dictionary-/neologism>

77. Reiff M. Jo. *GENRE: An Introduction in History, Theory, Research, and Pedagogy*. West Lafayette: Parlor Press, 2010. XIV, 263 p. (Reference Guides to Rhetoric and Composition).

78. Rey A. The concept of neologism and the evolution of terminologies in individual languages. *John Benjamins Publishing Company*. 2005. P. 311–330.

79. Rubel P. G. *Translating cultures*. Oxford, New York: Berg, 2003. 289 p.

80. Suvin D. *Positions and Presuppositions in Science Fiction*. Kent, OH: Kent State UP, 1988.

81. Traill N. H. *Possible Worlds of the Fantastic: The Rise of the Paranormal in Literature*. Toronto, 1996.

82. *Webster's New World Dictionary*. New York, 1994. 1795 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і філософський камінь; перекл. з англ. В. Морозов. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. 315 с.
2. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і таємна кімната; перекл. з англ. В. Морозов. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. 345 с.
3. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і в'язень Азкабану; перекл. з англ. В. Морозов. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2002. 382 с.
4. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і орден Фенікса; перекл. з англ. В. Морозов. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2003. 813 с.
5. Ролінг Дж.К. Гаррі Поттер і смертельні реліквії; перекл. з англ. В. Морозов. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2007. 635 с.
6. Rowling J. K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone. New York: Arthur A. Levine Books, 1998. 309 p.
7. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. New York: Arthur A. Levine Books, 1999. 341 p.
8. Rowling J.K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. New York: Arthur A. Levine Books, 1999. 435 p.
9. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. New York: Arthur A. Levine Books, 2000. 870 p.
10. Rowling J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows. New York: Arthur A. Levine Books, 2007. 759 p.

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Чорний Г.Є., розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав і не одержував недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(Г. Чорний)